

IV

V

ДРАМСКА БАШТИНА

Кул
нас
Срб

Светозар Ђоровић

у МРАКУ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник

Миодраг Ђукић, директор

Уредник издавачке делатности

Душан Ч. Јовановић

Уредник едиције и приређивач

Душан Ч. Јовановић

Ликовно решење

Ново Чогурић

Штампа

„Србоштампа”, Добрачина 6—8, Београд

Тираж: 500 примерана

Светозар Ђоровић

У МРАКУ

Драма у три чина

Београд, 1997.

СВЕТОЗАР ЋОРОВИЋ¹

У МРАКУ²

Л и ц а:

БОШКО старац, 70 година.^{3, 4}

ЈЕЛА снаха му, 26 година.

СТАНИША бивши војник, помало механиџија, помало шумар, надцестар, љубимац жандарма, 28 година.

ОБРАД комшија Бошков и пријатељ му, 42 године.⁵

АНЂА жена му, 32 године.

СИМАТ сељак, 30 година.

АЋИМ сељак 29 година.

ПЕТАР сељак 33 године.

ЦВИЈЕТА удовица, 30 година.

ГОСПАВА сељанка, жена 32 године.

СТАНА сељанка, дјевојка 27 година.

РУЖА сељанка, дјевојка 20 година.

ИВАН жандарски стражмештар.

Једно дијете сеосно.⁶

Дешава се у једном селу херцеговачком.⁷

¹ У штампаном одломку ове драме (*Српски књижевни гласник*, књига 23, бр. 1, стр. 15—30, 1. јула 1909) — у даљем тексту СКГ — Ћоровићев потпис стоји на крају текста, односно на страници 30.

² На нумерисаној страници наслова стоје и ове, вероватно Ћоровићеве примедбе. *Неограђено и Примљено за репертоар Српског народног позоришта у Београду*.

³ У СКГ (стр. 15) стоји „стари сељанин“ уместо „старац 70 година“.

⁴ У рукопису (полеђина нумерисане стране) стоји прецртана Ћоровићева опаска:

Не смије и не може бити кратковид, због трећег чина над види над она узима пушку и да сељаци вјерују да је и он могао нишанити.

На доњој маргини налазимо опаску:

Бошко, на крају првог чина, оштро протестује, виче, куне. . .

Обе ове примедбе реализоване су у самој драми.

⁵ У СКГ овај лик (Обрад) није наведен.

⁶ У рукопису „једно дијете сеосно“, у СКГ (стр. 15) „Једно дијете, жандари, сељаци, дјеца“.

⁷ У рукопису „Дешава се у једном селу херцеговачком“, у СКГ (стр. 15) „Дешава се у једном селу, у Горњој Херцеговини“.

СВЕТОЗАР БОРОВИЋ
(1875 - 1919)

ПРВИ ЧИН

Широка раван са свелом, сунцем опаљеном, прашња-
вом травом, понегде изрована, гутава, испресјецана уза-
ним, мрким путањама са којих се тромо диже танка пра-
шина и пада по ситној ћелавој онолној љесковини и по
старој, дебелој липи, што се поносито дигла пред кућом
старог Бошка, — једва неколико корачаја од ње, — те за-
клања собом половину Бошкове куће, а служи готово као
стреха на кући Бошкова комшије Обрада. Бошкова кућа у
дну је позорнице, а Обрадова на лијевој страни: обје су
старе, окрхане, покривене мрком, готово иструхлом сла-
мом, изнад којих се повија плавичаст, танак дим. Изме-
ђу Обрадове и Бошкове куће постављена је као нека ма-
ла ограда, исплетена од љескова шибља; на њој су вјечито
објешене и суше се некакве хаљине. На десној страни
позорнице је кућа Станишина, лијеппша и новија од оста-
лих, чак покривена циглом. Испред ње су нанизани два
до три стола и неколико клупа. Главна путања води право
поред Станишине куће, па поред малог сеоског извора,
гдје низ окраћи, натрухо жилијоб тече вода у овеће дрвено
корито, и води даље, пресијеца омаћи гај, кроз чије се
ријетко, младо грање лијепо провиде неке удаљеније ку-
ће сеоске. На клупама, пред кућом Станишином сједи
Иван, страхмештар жандарски, са дугачким брковима ко-
ји му пали по раменима, а до њега, на другој клупи, сједи
Аћим, мршаво, усукано момче сеоско. Обојца пију. Око
извора стоје и точе воду у жбанове Госпава и Ружа. Док

се вода из жлијеба циједи у жбан, Госпава се раскорачила, подбочила се једном руком о кук и пуши, а Руџа, млада сеоска помодарна, обучена у ново, неукусно исквићено одијело, чак са кундурама на ногама, измакла се напријед и конетно гледа Ивана.

ИВАН

(Тоци) Е хоћеш једну испакити и у моје здравље... Хоћеш!..

РУЖА

Хихи... Фала, господине.

ИВАН

Шта?... Нећеш Руџо. Не желиш, зар, да сам здрав?...

РУЖА

Хихи... Желим ја... желим молимо лијепо... ама...

ГОСПАВА

(Упада) Мало она пије, господине, па се боји да се не опије у твом здрављу... Мене ти понуди вином ако хоћеш се та богештина брине испразни...

ИВАН

Не, не... Њу ја хоћу... Оба нек пије!...

АЋИМ

Милостиви господин хоће да напије Руџу из своје руке... (Руџи) Узми, Руџо!... Узми, бона, над господин милоштиви⁸ нуди...

ИВАН

Узми, Руџо!... Брзо! (Командује) Један, два!

РУЖА

Хихи... (Приђе и прихвати чашу)

⁸ У СКГ (стр. 16) инверзија „милостиви господин“.

ИВАН

Искапи! ... Један, два!

РУЖА

(Искапи)

АЋИМ

На здравље, Ружо.

СТАНИША

(Изашао на механска врата и глади брчић) На здравље!

ГОСПАВА

(Приступа им) А мене, зар, нико неће почастити? ... Их! ... И ви сте ми неки гојковићи! ... *(Оштро)* Станиша! ... Дај чашу вина!

СТАНИША

(Мирно) Нема на вересију.

ГОСПАВА

Точи поганове! ... Над ми се домаћин врне из Америке платиће ти све цекинима жутијем...

СТАНИША

(Понавља) Нема на вересију.

ГОСПАВА

(Вади испод пазуха нове чарапе и баци му) Ево ти, фунаро! ... Наплати се и засити... *(Удара по столу)* Вино дај!

СТАНИША

(Улази у кућу по вино)

АЋИМ

(Ружи) А сад ћеш, Ружо, једну и у моје здравље!

РУЖА

(Презриво) Нећу!

АЋИМ

Рашта нећеш, бона? ... Ко нас омрази?

ГОСПАВА

Јер јој нијеси драг ни ти ни твоје здравље... Ко смо ми ти? ... Зар си некаков господин и кољеновић? *(Узима вино и пије из боце)* Охо-хо! ...

СТАНИША

(Суче брчић) Златна си ти цура, Ружо, да те златније у три села нема. Ти си... *(Опази Јелу како излази из гаја, са нарамком дрва и сјекиром преко рамена)* Ето је! ...

РУЖА

(Осврне се) Хихи... Јела!
(Јела с путељка скрене кући, не јављајући се нико-ме. Станиша се гласно накашље. Она се и не осврће)

ИВАН

(Уздахне појудно) Кршна удовица!

РУЖА

(Пакосно) Узвиглава!

ГОСПАВА

Пашиница! ... Динже нос под небо! ...

РУЖА

Измиче се од нас, не приступа нам.

ГОСПАВА

Губа једна! ... Мисли да је боља од ње!

РУЖА

Вазда, к'о бајат, хоће да је света и богоугодна...

ГОСПАВА

А мени су најмрже оне светитељне! ... Испод мире три ђавола вире... Пхи! ... *(Испразни боцу, па устаје и узима жбан)* Хајдемо, Ружо! ...

РУЖА

Нека... Причекај мало...

ГОСПАВА

Не могу ја ченати више... Хајдемо!

РУЖА

(Рукује се са Иваном) Збогом господине! (Климне главом Станиши) Збогом! (Аћима зврцне по носу и пође заједно с Госпавом)⁹

АЋИМ

(Диге се) И ја ћу с вама!

РУЖА

Што ћеш ми?

АЋИМ

Да ти шапнем нешто...

РУЖА

Хихи... Знам шта ћеш.

АЋИМ

Лијепо је...

РУЖА

Ђаба ти је... Немој ићи...

АЋИМ

Хоћу. За инат хоћу...

РУЖА

Немој... Не требаш ми... *(Оде)*

АЋИМ

Требаћеш ти мене голубице лијепа... Збогом! ... *(Скине капу и наклони се Ивану, па отнаса за Ружом и Госпавом)*

⁹ У рукопису (стр. 2в) „Аћима повуче за нос...“ прецртано уз опасну непознатог рецензента „Незгодно“; исправљено у „Аћима зврцне по носу...“.

ИВАН

Хахаха! ... Не воли Ружа Аћима! ... Хахаха! ...

СТАНИША

(Силом се смије) Хахаха... Ружа воли господу са дугим брадама, што им сабља у бедру нуца...

ИВАН

А плаха цура! ... Плаха!

СТАНИША

Зато вам је и запела за око... Зато и Аћим трчи око ње, јер, бели, над узме Ружу опријатељиће се чвршће с господом... Хахаха!

ИВАН

Плаха је Ружа, плаха! ... Аћим треба да је узме...

СТАНИША

И, може бити, да постане кнез?

ИВАН

Па шта? ... Зар Аћим није мудро момче? ... И зар није згодан за кнеза сеоског? ...

СТАНИША

И он, бива, мене да прескочи? ... Мене, царског војника и службеника? ...

ИВАН

(Одмахне руком, да пресијече разговор) Дај још вина! ...

СТАНИША

(Улазећи у кућу) Никад он мене неће прескочити! ... Никад! ...

(Иван оборио главу и нуцка по столу, слушајући Јелину пјесму, која се у кући, уз дјетињу колијевку, распјевала)¹⁰

¹⁰ У СНГ (стр. 20) на овом месту убачено „Тиха музика“.

Гојно момче лозу обрезаје
обрела се десном по лијевој...¹¹

СТАНИША

(Стао, држи вино у руци и слуша пјесму)

ИВАН

(Намигне) Лијепо пјева удовица, а?...

СТАНИША

(Мукло) Лијепо пјева...

ИВАН

Само је, кажу много оштра и не да себи приступити...

СТАНИША

Тхе... Ко зна!...

ИВАН

Мало се дружи... Ружа и Госпава много су љуте на њу...

СТАНИША

Она је кршнија од Руже...

ИВАН

Шта?

СТАНИША

Ништа... Кршнија је велим...

ИВАН

Баци је у присјенак!

СТАНИША

Хаха!... Бациће она у присјенак и Ружу и Аћима заједно!

¹¹ У СНГ (стр. 20) на овом месту убачена су још два стиха:
Пита мајна свога сина Гојна:
Гојно, сине, боле ли те рука?

ИВАН

Како?

СТАНИША

(Намигне) Нена... Говорићемо о томе... *(Нагласи)* Можебит' још данас... Нена!... *(Опази Јелу и прекине разговор)*

ИВАН

(Лагано устаје и иде за њим. Поклопи јој очи рукама.)

ЈЕЛА

(Врисне) Их!... Ко је? *(Узмахне и удари куком преко себе, те му збаци капу.)*

ИВАН

(Диже капу) Хахаха!... Јеси ли се препала пашинице! *(Пође њој опет)*

ЈЕЛА

(Оштро) Подаље се држи господине!... Не примичи се мени!...

ИВАН

Зашто да се не приманнем?... Зар си страшило?...

ЈЕЛА

Не примичи се, господине!... *(Видећи да се он непрестано приближује дохвати један колац и држи га)* Себи руке!

ИВАН

Хахаха!... Оштра си, оштра н'о сабља!... Зар би знала и ноцем ударити!... Хахаха!... *(Оде силом се смијући.)*

ЈЕЛА

(Наточила је воду, па пошла кући. Станиша јој стао на пут) С пута!!!

СТАНИША

Нећу!

ЈЕЛА

(Хоће да прође; он јој запречава пут) Мичи се!

СТАНИША

Нећу... Још ми једном одговори на оно што те питах.

ЈЕЛА

Одговорила сам три пут... Доста је!

СТАНИША

И баш нећеш?

ЈЕЛА

Баш нећу.

СТАНИША

А рашта сам ти толико мрзан, Јело?... Накву то грдну и кабасту нанану угледа на мени?

ЈЕЛА

Нећу те, па то је... Нит' ћу тебе ни другога...

СТАНИША

Ниног?

ЈЕЛА

Не мислим се ја више удавати...

СТАНИША

Зар ти је боље са свекром?

ЈЕЛА

Мени је добро с њим и са мојим дететом...

СТАНИША

А у мене кућа своја, механице мало, и лијепо радим.

ЈЕЛА

Нека имаш... Фала Богу над имаш...

СТАНИША

Па у мене служба господска. Царски сам лугар, надцестар...

ЈЕЛА

Нека и то...

СТАНИША

Ти мени си драга, мила... Погибох за тобом.

ЈЕЛА

Ти погибе за сваном. Сваку обилазиш...

СТАНИША

За тобом највише, Јело... Ти си ми срце ишчупала...
Ево те молим пуна четири мјесеца, да пођеш за ме...

ЈЕЛА

Узалуд!

СТАНИША

А молим те и сад... Опет молим... Хајде мени!...

ЈЕЛА

Нећу. Од свог детета никуд нећу.

СТАНИША

А знаш ли ти ко сам ја, Јело?

ЈЕЛА

Знам.

СТАНИША

Знаш ли, да мени нико у селу не смије рећи нећу?

ЈЕЛА

Боје те се... У дослуху си с ђандарима.

СТАНИША

Ја сам царски човјек, од регула, а и ђандари су царски људи... Зато смо у дослуху... А зар није много?

ЈЕЛА

За те је много...¹²

СТАНИША

Јело, ако пођеш за ме, можеш бити прва у селу.

¹² У рукопису „За те је много...“, у СКГ (стр. 23) „За тебе је много.“

ЈЕЛА

Не треба ми то.

СТАНИША

Можеш бити и књегиња сеоска.

ЈЕЛА

Пхи!

СТАНИША

Не шали се!

ЈЕЛА

(Пође) Мичи се с пута! ... С тобом се не може говорити!

СТАНИША

Најаћеш се љуто!

ЈЕЛА

Нек се кајем.

СТАНИША

Нећеш милом, хоћеш силом.

ЈЕЛА

Овде ти сила не помаже!

СТАНИША

Мени ће помоћ и данас ако хоћу...

ЈЕЛА

Па ела... Окушај! ...¹³

(Дотрча дијете сеоско задихано)

ДИЈЕТЕ

Станиша, Станиша! ... Зову те ... Брже.

СТАНИША

Шта је? ... Што зову?

¹³ У рукопису (стр. 5в) стоји „Пријетња се не бојим“ прецртано уз опасну непознатог рецензента „Књижеван израз“; измењено у „Па ела... Окушај!...“.

Ова примедба узроковала допуну сцене, дописане оловном на маргинама све до реплике;

СТАНИША „Немој ме љутити...“.

ДИЈЕТЕ

Брже, потрчи! ... Доле у селу читав кијавет! ... Људи, жене, све се окупило... Нашли су...

СТАНИША

(Пренине га)¹⁴ Знам, знам... Одмах ћу тамо... Ти потрчи и нађи Ивана вамајстора, те му реци да, и оно тамо дође... С њим имам разговора... Брзо! ... (Јели)¹⁵ Пошљедњи пут те питам: хоћеш ли, Јело? ... Не шали се глатом, не одбијај...

ЈЕЛА

Ја ти рекох.

СТАНИША

Немој ме љутити, јер...¹⁶

БОШКО

(Из куће) Јело!

ЈЕЛА

Ето ме, бабо..

СТАНИША

Ако ме наљутиш биће бруне!¹⁷

ЈЕЛА

Љути се колико ти драго!

СТАНИША

(Пријети) Можеш ме запамтити, чујеш ли! (Оде у кућу)

¹⁴ У рукопису „(Пренине га)“, у СКГ (стр. 24) „(Брзо га пренине)“.

¹⁵ У рукопису „(Јели)“, у СКГ (стр. 24) „(Дијете отрча. Станиша се окрене Јели)“.

¹⁶ У СКГ (стр. 25) пре реплике „Немој ме љутити, јер...“ стоји „(Стисне шане и пријети)“.

¹⁷ У рукопису (стр. 6а) стоји „Ако ме наљутиш, настрадаћеш!“ прецртано уз опасну непознатог рецензента „Њинжеван израз. Мјесто тог боље да ставиш — 'биће свашта'“; исправљено у „Ако ме наљутиш биће бруне!“.

ЈЕЛА

(За њим) Не бојим се ја ни тебе ни никог, никоговићу и ничији сине! Бог је мени у помоћ!

БОШКО

(Изнемогао, стар, довукао се до кућних врата.¹⁸ На рукама носи двогодишње дијете, умотано у пелене.)¹⁹ Јело! . . . Дијете! . . .

ЈЕЛА

Ево ме, бабо. . .

БОШКО

Ко је то био?

ЈЕЛА

Станиша.

БОШКО

Опет, зар, прич'о нешто?

ЈЕЛА

Он прича вазда.

БОШКО

Хајде, Јело. . . Поведи ме под липу. . .

ЈЕЛА

(Спусти жбан, ухвати старог испод пазуха) Полако, полако, бабо. . .

БОШКО

Ех, старости, старости. . . Јадна снага моја! . . . (Сједа)

ЈЕЛА

Хоћеш ли чибук, бабо?

БОШКО

Дај, напуни!

ЈЕЛА

(Пуни му чибук) Хоћеш ли гуњ, да се наслониш?

БОШКО

Нена, не треба. . . (Запали)

¹⁸ У СКГ (стр. 25) инверзија („Стар, изнемогао. . .”).

¹⁹ У СКГ (стр. 25) без „умотано у пелене“.

ЈЕЛА

(Донесе траве и подметне му иза леђа) Је ли ти сад згодно?

БОШКО

Згодно је, згодно, дијете!... Ех, старости, старости!...

ЈЕЛА

(Хоће да узме дијете) Дај га мени, бабо... Тежак ти је...

БОШКО

Јок, јок, јок... Није он мени тежак... Он ме још подмлађује... Он је снага ђедова.

ЈЕЛА

(Открије дијете) Спава?

БОШКО

Спава? *(Обоје га гледају са необичном насладом)*

ЈЕЛА

А како држи руке!

БОШКО

И како се смије кроз сан, лопов мали...

ЈЕЛА

(Милује дијете) Златна срећо моја!²⁰

БОШКО

Лијепа одмјено ђедова!...²¹

(Из Обрадове куће запомагање: „Куку!“... „Хоћеш још“?... „Хоћу, хоћу“... Бошко се, стењући осврне; Јела узвикне: Опет!... Излети из куће Анда, Обрадова жена, рашчерупана, јадна; за њом трчи Обрад стиснутих шака)

АНЂА

(Паде поред Бошка) Недај ме, недај, ђедо!... Уби ме!...

²⁰ У рукопису „(Милује дијете) Златна срећо моја!“, у СНГ (стр. 26) стоји „(Тепа) Златна срећна моја“.

²¹ У рукопису „Лијепа одмјено ђедова!...“, у СНГ (стр. 27) стоји „(Тепа) Сатна одмјена зедина!“

БОШКО

Шта је јаднице? ... Шта је опет? ...

АНЂА

Утуче ме! ... Недај! ...

ОБРАД

Не слушај је, ђедо, молим ти се... Рашта сам домаћин, ако не смијем жену ударити? ...

БОШКО

(Пријекорно) Еј Обраде, Обраде! ... Зар вазда? ...

ОБРАД

Немој ме кроти, ђедо, преклињем те Богом живијем, е ми је теже кад ме ти кориш, него да ме куга притиска...

БОШКО

А рашта је бијеш, Обраде? ... Рашта?

ОБРАД

Невоља, ђедо... Мука и невоља! ...

БОШКО

Невоља! ... Хм... Невоља! ... А зар сви нијесмо ђеца невољама? ...

ОБРАД

Ама лакше ми кад ударим, ђедо... Сине ми се пола муке са срца... Данас ми црнла коза, а свега имам четири у тору... Па шта ћу друго него ударити? ...²²

БОШКО

А је ли ти Анђа крива, што је коза црнла? ...

ОБРАД

Није крива, није... ама... Она ми најближа, а но је најближи, на њему се искалим... И онда ми лакше... Мање јада...

²² У рукопису (стр. 7а) у наставку стоји „Да не ударим свишно бих...“ прецртано без коментара непознатог рецензента.

БОШКО

Не ваља ти пос'о, Обраде... Ружно је то, брате... жену своју, па ударити!...

ОБРАД

А не љути се она на ме ђедо... Зна она да је то од невоље и ојађености љуте... Лијепо то она зна... *(Анђи)* Ходи, Анђо!... *(Мекше)* Ходи, кона моја!...

АНЂА

(Приступа му) Ево ме, бојџијо!

ОБРАД

Боли ли те и сад?

АНЂА

Не боли... Прошло је...

ОБРАД

Хајде попи једну ранију, па ће све проћи... И не буну се више... Хајде!... *(Анђа оде у кућу)*

БОШКО

Хм... Не ваља ти пос'о, Обраде... Не ваља!... Ти вазда бијеш, па се опет мириш... Рђаво је то...

ОБРАД

(Одмахне руком) Жена је, па лако заборавља.

БОШКО

Над бих ја, од невоље, поч'о ударати, побио бих читаво село и три царсна града... Ти барем знаш како ми је... Стар сам, изнемогао, вијек један проживио, а никад никаква добра виђео нијесам...

ОБРАД

Ама ти си свет чојен, ђедо... Твоје је друго...

БОШКО

(Настави) Родио се у јаду, у мрану, у зулумима големим... Убили ми Турци оца, док сам био дијете, а мати

умрла, црнла²³ од јада, одмах за оцем... Одранише ме комшије, добри људи. А им стадох на снагу и поче радит' о својој земљи, отеше ми Турци и земљу... Робово' сам им неколико година и онда се одметнуо... Запалио кућу, заврг'о пушку на раме, па у гору у хајдучију...

ОБРАД

Све са зла на горе!

БОШКО

Није зло било у устанку, Обраде... Није!... Онда сам барем им'о уздања неног... Мучно је било верати се по горама и по гудурама, крвавити се с крвницима, ама... Опет ме држало уздање, да ће бити боље, да ће наступит' љевши земан и ова земља, кукавица сиња, да ће се иза црнине оћести у злато сунчево...

ОБРАД

Црно ти уздање!

БОШКО

Кад се свршио устанак и уздања нестане... Маче нам се туђин с врата, а други иђеха на мјесто његово... Остави сам рушевине и опет пош'о на рушевине... Једва сам кућу сирпио... А бог ми тада даде на помоћ сина, и он ми је динје...

ЈЕЛА

(Дубоко уздахне.)

БОШКО

Син мој, слава моја!... Он ми радио, он ме одмјењив'о... Његова снага запањивала је и мене и кућу ми... И помишљах: „Боже помози!... Сад ће бити боље...“ И ожених га... Узем му Јелу и...

ОБРАД

И отеше²⁴ ти га у војску и умрије тамо... Знаш, ђедо, знам...

²³ У рукопису „црнла“, у СКГ (стр. 29) стоји „свисла“.

²⁴ У рукопису „отеше“, у СКГ (стр. 29) стоји „узеше“.

ЈЕЛА

*(Кроз плач) Ђону ми никад ни очима видио није... Ни-
над! ... (Гледа дијете)*

БОШКО

То, то је невоља, Обраде... Невоља, која не отаљава,
која те јаше, дави, притиска и мори... Па зар због тога да
режим на Бога и срџбу своју искаљујем на другоме?...
Зар то ваља? ...

ОБРАД

У тебе је света душа, па ти можеш... Ама ја... ја не
могу... Крв ми таква... Погана крв, па то је! ... А у овом
мрану и јаду садањем још се више опоганила, отровала
се... Све се данас трује, ђедо, све... *(На пољу граја)*

ЈЕЛА

Каква је оно граја?

ОБРАД

Биће да је поропчија дош'о у село...

ЈЕЛА

Ко' да амо иде неко...

ОБРАД

Ето их близу...

БОШКО

Опет се бојим каквом јаду и белају проклетом... Ко је
то?²⁵

*(Улазе Симат и Петар. Симат је задихан и узбуђен. Ви-
че. Вичући и долази)*

СИМАТ

Ја чусте ли, људи, бруку и грдило наше?

ПЕТАР

И несрећу нашу и црн образ наш...

СИМАТ

Село нам се осрамоти, изврше се читавој земљи на
ругло и спрдњу к'о никад од Косова...

²⁵ У СНГ (стр. 30) ово је задња реплика са напоменом „Наста-
виће се“. Крај одломка штампаног у СНГ одговара тачно ауторском
табану рукописа.

ПЕТАР

(Хукну) Бруна!

СИМАТ

Шта ће нам се рећи!

ПЕТАР

Нано ћемо изаћ' пред чесни и поштен свијет. К'ами нам у дом!...

БОШКО

Ама шта се десило, људи?... Шта је било?...

СИМАТ

(Ходе) Ево нека Петар наже.

ПЕТАР

Јон!... Нена Симат наже... Да први ништа не помињем... Да нисам бансуз...

СИМАТ

А ја од стида не могу ни проговорити.

ОБРАД

Па што сте дошли овђе људи божији?... Ко вас је звао?...

БОШКО

Зар нисте дошли да испричате?

ЈЕЛА

Дај ми, бабо, дијете... Да им сметам... *(узме дијете и унесе га у кућу.)*

БОШКО

Па, ш'а је било?...

СИМАТ

Зло у селу... Пошло се по наопаку путу...

ПЕТАР

Ђаво, враг му се ископ'о, увојо нам се у село и хоће све да превјери и преврне са дна у врх.

СИМАТ

Јутрос се, ето, нашло дијете нечије...

ОБРАД

Накво дијете?

ПЕТАР

Поганско и крвниско дијете што му се не знају ни отац ни мати, ђаволи им гроб прекопавали...

СИМАТ

И мртво је, удављено...

ПЕТАР

Узица му око врата. Лака, вунена узица!

ОБРАД

А чије је зна ли се? Оклен у нашем селу?

СИМАТ

Оклен?... Па одовли, из села... Није се неба пало... Родила га некаква, удавила и бацила...

БОШКО

А ша је још било?... Шта?...

СИМАТ

Ништа... Пријавили то Станиши...

ОБРАД

(С подсмејхом) А Станиша ђандарима?

СИМАТ

Ја... Дуго је нешто шапутао са оним Иваном, банмајстором и дуго му толмачио... Па су однијели дијете тамо, у насарну.

ПЕТАР

И саставили су тамо ненанве тефтере о томе... Пишу, прости ми Боже, све н'о у еванђелију... Хоће, нану, да нађу матер.²⁶

СИМАТ

За њом трче, поган и Станиша и ђандари.

БОШКО

(Обори главу) Бруна!

ОБРАД

(Мукло) Трује се... Све се данас трује, ђедо...

БОШКО

Осиједио сам, а таквог калијеша у нашем селу нијесам запамтио. А то добру не слуги, ђедо...

СИМАТ

Почињу јади свих јада!

БОШКО

Зло, ђедо, зло незапамћено... Обиграло је читав свијет, па дошло и до нас... И ко ће га сад зауставити?... Ко? ...

ОБРАД

Оно се шири н'о ватра...

БОШКО

И нуку нама кад ово дочекасмо. Дође вријеме и рођену децу гонићемо из свог дома...

ПЕТАР

И још ћу ти једну бруку испричати, ђедо... Сад се, ето говори да нам хоће оно находче да сахране у селу, међу нашијем њивама...

²⁶ У рукопису (стр. 10а) стоји „И саставили су ненанав голем записник“ прецртано уз опаску непознатог рецензента „Другачије исправи. Не зна ово сељан“; исправљено у „И саставили су тамо ненанве тефтере о томе...“.

СИМАТ

И сахраниће га данас.

ОБРАД

(Мрко) Шта? ... Сахранити? .. У селу? ...

ПЕТАР

А на лешу нахочета ђавли своје коло воде, те ће нам намамити на село и сушу, и град, у нугу, и трлему и све кијамете...

БОШКО

Мука је то, ђецо, мука жива... Да сам више не знам ни шта ћу зборити, ни шта сјетовати... Ми гинусмо за об-раз и чувасмо га чвршће од главе, а сад... мени, ето, поче падати под ноге и без крви и без погибије.

ПЕТАР

Ако га закопају овђе, ја ћу путоват' у друго село, е нијесам рад, да ми шејтанско коло поблизу поиграва.

БОШКО

(Мршти се) А грешница се не зна?

СИМАТ

Не зна.

БОШКО

Ни грешник?

СИМАТ

Кад би их знали, наменовало би их село. Обунли би их у кошуље од натрана, па уждали са сваноје стране.

ПЕТАР

Ја мнијем: нема друге помоћи ни излаза, него да умолимо владику нек четвероструко замолитва, и нек ба-ци једну јерусалемску клетву на њих.

БОШКО

Ех јади, јади! ...

ПЕТАР

Па нек дијете однесу да закопају далено, у шуму непроходну, ђе пушка не пуца, ђе ороз не пјева и сјенира не сијече.

СИМАТ

И нек опет освјешта село ово, нек призовне благослов бојји на нас и на наше главе.

БОШКО

Узалуд, ђецо, узалуд! ... Овђе више не помаже ни поп ни владика. Но сам почне посрћати, тога ничији благослов не диже.

ОБРАД

Са благослов неће истријебити ђандаре...

СИМАТ

Шути, ето Станиша! ... Не говори пред њим за ђандарне! ... Шути! ... *(Сви замукну и шуте. Улази Станиша, а за њим Аћим.)*

СТАНИША

(Долазећи Аћиму) Сатрати то све треба до темеља! ... Све! ... Сврвити, сатрати, уништити, јакано...

АЋИМ

И растргати коњима на репове.

СТАНИША

Ни мајку, ни сестру, ни жену не штеди, само ако пође по злу путу... И њих смрви! ... И њих! ...

АЋИМ

(Повлађује) Уништити их! ... Нек од врага ни трага не остане!

СИМАТ

(Станиши) Шта је? Нађосте ли што?

СТАНИША

Нађемо му сигурно траг, нађемо... Данас, сјутра, пре-сјутра пронађе се! ... То се мора разјаснити и уредити,

јер накви би били царски људи, кад не би уредили? ...
Макар ме ђаво свега однио, сакрити ми се ништа
неће! ...

АЋИМ

Наћемо ми, макар се и под земљу сакривали!

БОШКО

А ја мнијем, да царски људи знају кривце и сад...
Они су их, свакако, и прије знали...

СТАНИША

Зар сам ја пророк, да такве работе и отприје знам?

БОШКО

Хм... Не велим ја теби... Ама, мислим, у оваквим
пословима, царски људи морају напријед знати... У нас
је ово ново, а у њих је старо, па... па су они вични ова-
нвим работама...

СТАНИША

Зато што је ново треба и утући све и пригњечити
одмах.

АЋИМ

Одмах, брате, одмах!

СИМАТ

А имате ли каквих знакова?

СТАНИША

Каквих знакова?

ПЕТАР

Да се по њима може познати... овај...

СТАНИША

Ко?

ПЕТАР

Грешница и грешник.

СТАНИША

Хм... То су наше тајне, које се не причају.

СИМАТ

Зар се то не смије причати?

ПЕТАР

Зар, бива, да не знамо ми ко нас обручи и опогани пред свијетом?

СТАНИША

Ви сте сви затуцани, па не знате шта је то регула и царски параграфи. Тајне наше нико знати не може.

СИМАТ

А, велиш, казниће се нестоко, ако их уфатите?

СТАНИША

Сатраћемо их!

ПЕТАР

А је ли истина да ћете дијете у нашем селу закопати?

СТАНИША

Истина је.

СИМАТ

И не бојите се Бога, ни казне његове?

СТАНИША

Рашта? . . . Нећемо, зар, дијете бацити на сметље?

ПЕТАР

А ако удари на село град, куга и морија?

СТАНИША

Неће.

ПЕТАР

А ја велим да ће ударити. Грбови ове ћеце прокле-ти су.

ОБРАД

И зло ће бити за све нас. Зло црње, него је у да-нашње.

СТАНИША

Дијете се мора сахранити

СИМАТ

Станиша брате... Ти си царски чојек и, макар што си сељак к'о и ми, опет си, на прилину, господин један... Ти можеш то и забранити. И молимо ти се, да забраниш.

СТАНИША

Јок! ... Нећу! ...

ПЕТАР

Помисли на нас, болан, на ђецу нашу.

СТАНИША

Мислите се за се сами.

СИМАТ

Џаба ти неће бити, Станиша. Ето, ја ћу ти први дат' лијепу напојницу.

ПЕТАР

И ја!

СТАНИША

Ама тешко је, људи... Не знате ви како је то...

АЋИМ

Бије тешко, само ако се хоће.

СИМАТ

А он хоће!

ПЕТАР

Реци да хоћеш.

СВА ТРОЈЦА

Реци! ... Реци! ...

СТАНИША

(Тоکورсе колеба се) Па добро хоћу... Однијећемо дијете у гору... Кад ви молите, ја не могу одбити... *(Обраду)* А ти?

ОБРАД

Шта је?

СТАНИША

Зар и ти нећеш дат' напојницу?

- Немам. ОБРАД
 Немаш? ... Нинад ти немаш! ... А можеш красти цар-
 ска дрва. СТАНИША
- Ко краде? ОБРАД
 И јуче си крао, у царској шуми! СТАНИША
- Нијесам у шуми ни био. ОБРАД
- Јеси... Ја кажем да јеси, а што ја кажем тако мора бити! ... И платићеш зато! ... Платићеш смутљивче! (*Оде у кућу*) СТАНИША
- (*Гледа за њим. Тихо*) Чудна ли угурсуза! Псето! АЋИМ
- Бездушник! СИМАТ
- (*Обраду*) И опет ћеш нову глобу платити, јадниче... А мог'о си се лијепо сад помирити с њиме. ПЕТАР
- (*Уздахне*) Сврби ме рука... Видим, да ћу опет жену ОБРАД
- Помири се с њим! ... ПЕТАР
- Нећу... Не треба ми мирба с крвницима! ... Јон! ... ОБРАД
- Сатраће и тебе и све. АЋИМ
- Нека сатаре, нек смрви. Ама ја се не поноравам! (*Чешу руку.*) Све ме јаче сврби рука... Све јаче... ОБРАД

БОШКО

Знадете ли, ђецо, над је ковач дош'о у шуму са са-
мом сјекиром. Нико га се ној'о није... Ама над је у шу-
ми наш'о дрво за држала и дош'о други пут, сва се шу-
ма препала. „Сад смо пропали” запомагаше гране редом
„јер ковачу дадосмо држало од нашег рода и племена,
да нас њиме погрби”...

АЋИМ

(Поплашено) Лакше, ђедо... Чуће нас...

СИМАТ

Може прислушњивати... па зло...

ОБРАД

А ето и ђандара!... Како сам сретан, хоће прво на
ме...

СИМАТ

Ђандари?

ПЕТАР

Шта ће овђе? *(Улегне Иван, са четири џандара. Се-
љаци поскидају капе и понизно, држећи руке на појасу,
гледају их)*

ИВАН

(Бошку) Како Јела, стари?...

БОШКО

Чија Јела?...

ИВАН

Јела... Јела твоја... Радишићева... Камо она?

БОШКО

А шта ће вам?... Шта ће?... Ја сам, ево, ту...

ИВАН

Треба нам она, и нико други... Зовите је...

АЋИМ

(Потрчи) Јело! Ој Јело!

ЈЕЛА

(Из куће) О-ој! ... Ко зове?

АЋИМ

Изађи!

БОШКО

(Хоће да се дигне) А што ми њу тражите данас?...
Рашта?... Шта имате ви с њом?...

ИВАН

То су наше ствари и не морамо теби одговарати...
(Опази Јелу) Аха! Ево лијепе жене! *(Јели)* Добро јутро
(светице?) моја. Што ми криво кад те танву видим, што
морам да те вежемо...

ЈЕЛА

(Зачуђена) Да вежете?... Ви?... Мене?...

ИВАН

У име закона мора се Јелице душице!

БОШКО

(Јаче) Ко смије на њу насрнути преда мном, пред
мојом кућом?... Ко смије?...

ИВАН

Мучи матори!... Језик за зубе! *(Жандарима)* Вежи-
те је, ама немојте стезати мене јој ручице...

ЈЕЛА

(Узбуђена, али се савлађује) неће мене нино веза-
ти, а да не најне рашта... Нико!... *(Узме сјениру искрај
врата и испречи се)* Кажите, шта сам скривила?

БОШКО

(Придигне се уз дрво) То... То кажите!... У чему
је крива?

ИВАН

То ми знамо и то је доста! *(Јели)* Не противи се, Је-лице душице... Закон је закон!... *(Жандари јој приђу)*

ЈЕЛА

(Узбуђено) Нек се нико не примиче! Погинуће ко ме дирне!...

БОШКО

(Бијесно) Станите, нељуди!... Станите!... Ко смије на њу?... Ко смије за живота мога? *(Сврне руку с чибука и пође)*

ИВАН

(Оштро) Натраг!

БОШКО

Бранићу је ја крвници крвави... Стари сам ја вук... Имам снаге... *(Жандарима)* Натраг!

ИВАН

Ако се даље маннеш, пуцаћу! Пуцаћу у сванога ко се манне...

БОШКО

Пуцај мрцињаче и никоговићу, не бојим те се!... Пуцај у ове старе кости, изгони их, над их јади не изгонише!... Ја сам и прије излазио пред пушке и глед'о у очи и бољим јунацима! Пуцај!...

ЈЕЛА

Чувај Ћону, бабо, а ја се могу сама бранити... Имам снаге...

БОШКО

(Не чује је Пошао жандарима који једнако хоће да опколе Јелу) Стојте... *(Пође, једва се држећ на ногама)* Стојте душмани!... Не дам је ја!...

ИВАН

(Одгурне га) Натраг! *(Бошко посрну)*

ЈЕЛА

Куку, бабо! *(Баци сјениру и хоће да му прилети. Жандари је иза леђа, снажно ухвате за мишице)*

ИВАН

Водите је!... (*Ухваћену Јелу штипне за подбрадак*)
 Не љути се душице... Видјећеш како је у нас лијепо...
 Допашће ти се тамо... Нијесмо ми Цигани...

АЋИМ

Молим се, господине...

СИМАТ

(*Понизно*) Господине...

ИВАН

(*Удари га*) Бјежи! (*Жандарима*) Водите! (*Жандари поведу Јелу*)

БОШКО

(*Опире се на руке. Очајно*) Јело моја!... (*Дигне се*)
 Снаго!... (*Опет посрне*) Јади, јади моји!...
 (*Сви остали стоје као скамењени.*)²⁷

[З А В Е С А П А Д А]

²⁷ Први чин рукописа драме завршава на стр. 15а, док се на полеђини (стр. 15в) налазе, додуше прецртане, ове Њоровићеве опаске;

Први чин — Уметнути једну сцену за објашњење радње и Други чин — Нова једна личност пријети Цвијети.

Структура рукописа првог чина не указује на „уметнуту“ сцену о којој се говори.

ДРУГИ ЧИН

Позорница као у првом чину. Само Обрадова кућа затворена, јер су сељани на раду.

ИВАН²⁸

Дакле тако?

СТАНИША

Тако.

ИВАН

Јелу одмах да пустимо?

СТАНИША

И да је пустите и да је жестоко браните пред свијетом. То је ред.

ИВАН

Јела је чиста?

СТАНИША

Чиста. Преварио сам се кад сам на њу посумњао.

ИВАН

А увјерен си, да ће Цвијета све признати?

²⁸ У рукопису (стр. 16а) сцена између Станише и Ивана дописана је оловком на горњој маргини и вероватно представља интервенцију у смислу друге Ћоровићеве напомене на крају првог чина. Овој сцени недостаје објашњење Ивановог изласка сцене. То смо место у наставку означили са (* * *)

СТАНИША

Хоће. И мора признати. Она је крива.

ИВАН

Ја сам већ наредио да се позове. Видићемо како ће се спасти. *(Смије се)* Чини ми се да у овој ствари ти нешто кријеш?...

СТАНИША

Шути!... Ради како ти говорим и не бој се. Пронашао си кривца и одликовање ти се пише.

ИВАН

А теби кнежевство...
(Иван излази)

ЦВИЈЕТА

(Стала пред Станишином кућом и ломи руке) Шта ћу ја сада од живота својег, Станиша мој? Шта ћу?...

СТАНИША

(Стоји на прагу куће. Мирно) Па шта ћеш?.. Ништа...

ЦВИЈЕТА

Ама се уљегло у траг. Сазнало се. Ђандари ме, ево, зову, а ја знам рашта ме зову.

СТАНИША

Нена их... Нена зову...

ЦВИЈЕТА

И оноваће ме и ухавсити, нунавицу црну...

СТАНИША

Тхе... Нијеси ти прва, коју су ухавсили...

ЦВИЈЕТА

Јес'... Тако је... Ама ти... ти... Дијете је твоје н'о и моје...

СТАНИША

Било, па га није...

ЦВИЈЕТА

Да си одржно ријеч и уз'о ме, оно би сад било живо...

СТАНИША

И моја мати била би жива, да није умрла...

ЦВИЈЕТА

(Кроз плач) Ја... ја, несретница заборавила сам на бога и душу своју те сам дигла руку на њ... Бојала се срамоте од свијета и... *(Зајеца)*

СТАНИША

А рашта си се бојала свијета?... Рашта?... Ја га се, видиш, не бојим...

ЦВИЈЕТА

А зар се нијеси и ти бој'о?... Зар ми ти нијеси и говорио, да ће бити срамота, да ће свак галамити и да...

СТАНИША

(Оштро) Шта?... Шта?...

ЦВИЈЕТА

И рек'о си, да га... удавим... и... да га бацим близу гаја ђедина...

СТАНИША

(Обазире се да ко не слуша. Тихо) А што си ме слушала, јаднице?... Зар ниси могла не послушати?...

ЦВИЈЕТА

Луде памети била, па и послушала... Дигла сам руку на њега, несретница проклета, и сад...

СТАНИША

Сад те Бог казни за то...

ЦВИЈЕТА

Чули су, сазнали су, намјушили... Манар што сам се сакривала и чувала да нико не позна, сазнали су.

СТАНИША

Мого те неко виђети, како си бацила дијете...

ЦВИЈЕТА

Ноћ је била...

СТАНИША

И у ноћи има људи што на све гледају... Виђели те и потказали. Сад се више бранит не можеш.

ЦВИЈЕТА

(Очајно) Па шта ћу ја чинити, шта?...

СТАНИША

Кад те зову ђандари, отиђи им... Добро је још, што те нису везану одвели н'о Јелу... И за то имаш мени зафалити... Ја сам их молио, да те онако не брукају...

ЦВИЈЕТА

И сад ће ме затворити... *(Ломи прсте)* Затвориће ме жалосницу!...

СТАНИША

Тешко... Неће те посијећи...

ЦВИЈЕТА

И ти имаш срца, да то реннеш?

СТАНИША

А шта ти могу?... Хоћу ли се убити?...

ЦВИЈЕТА

(Молећи) Станиша!... Помози ми... Ти можеш!...

СТАНИША

Не могу ја ништа.

ЦВИЈЕТА

Царски си чо'јек, можеш... Зар ми нијеси вазда причо, да све можеш?... Знаш... кад си ми најприје дош'о и кад смо почели ашиновати шта си прич'о?...

СТАНИША

Не знам ја ништа шта сам прич'о... Све заборавио...

ЦВИЈЕТА

Јеси ли ми назив'о да и цар за те зна и да ћеш постати још крупњи... Јеси ли и мени прич'о, да ћу бит' ко госпоја, да ће ме читаво село дворити, кад ме узмеш... Ја сам ти и повјеровала све и...

СТАНИША

А што си вјеровала?... Ко ти је крив?... Ја, ето. ником ништа не вјерујем...

ЦВИЈЕТА

Луда била, па и вјеровала... Ти... ти си зато и долазио мени по ноћи, кришом, да нико не види и не сазна за наше састанке, како би ме пошље мого' одбацили н'о нучку, а да се не обрукаш пред свијетом... Ти... ти... ти... Ух!.. и оставио ме и диг'о се сан на ме, крвнице!...

СТАНИША

Нијесам се ја диг'о на те...

ЦВИЈЕТА

Чула сам ја да си бацио оно на Јелу.

СТАНИША

Јок!...

ЦВИЈЕТА

Јеси, јеси!... А она те није шћела, па, да јој се освјетиш, потказ'о си је ђандарима, бива како је дијете њезино... Јеси!...

СТАНИША

Ја нисам потказ'о никога... Ја сам само хтио нутарисати тебе и заварати им мало тегобе, да тебе не уфате...

ЦВИЈЕТА

Па шта сад не нутаришеш, што сад не помогнеш, кад си тако моћан и кад ми желиш добра?... Ти... ти... ти си и мени и њој о глави радио, крвниче кржави... Ти и нико други! Обје си нас убио...

СТАНИША

Јесам му ја крив, што нисте биле паметније и пажљивије? Ја нијесам никога ни убио ни оцрнио... Убила вас је махнита глава ваша.

ЦВИЈЕТА

Помози Станиша, молим ти се опет... Не одбацуј ме тако ти неба и земље и свега на свијету!

СТАНИША

Не могу сад ништа, Цвијета... Ништа...

ЦВИЈЕТА

Ја... ја... ја сам луда, па те не могу омрзнути, ни заборавит' оне састанке с тобом... Још си ми драг... Ја теби никад зла пожељети не могу... А, ако сам ти још имало драга, помози!... Избави од бруке!...

СТАНИША

Немој тако зборити Цвијета?... Шта ти могу сад?

ЦВИЈЕТА

Узми ме... Узми, да ми мања брука буде... Узми ме, макар ме пошље и ухавсили... Нек и у хавсу знам да сам твоја... Узми ме!... Обећ'о си!...

СТАНИША

То сад не може бити!

ЦВИЈЕТА

Станиша ти ме се одричеш?²⁹

СТАНИША

Хм... Опет!...

ЦВИЈЕТА

Опет и по сто пута ћу ти то напоменути!... Обећ'о си, обећ'о си, обећ'о си!... Нећеш, зар, бити лажац?

СТАНИША

Ђандари су те звали, па сад хајде њима... Све признај!... Само моје име не спомињи!... А... а по свадби... говорићемо пошље...

ЦВИЈЕТА

Зар о теби да не проговорим?... А ти...

СТАНИША

Ни ријеч Цвијета... Ано хоћеш да будеш моја шути и на суду и пред ђандарима...

ЦВИЈЕТА

И нећеш ме одбацити?

СТАНИША

Будеш ли паметна, бићеш моја чим те из хавса пушћу...

ЦВИЈЕТА

А ано...

СТАНИША

(Журно) Хајде, хајде над те зову... Не гурам те ја, не дај Боже!... Хајде *(Живље)* Ето некога!... Брзо, брзо хајде!...

ЦВИЈЕТА

А ано ме затворе неколико година?...

²⁹ У рукопису (стр. 18а) стоји „Станиша, ти ме гураш, одбијаш“ прецртано уз опаску непознатог рецензента „Не ваља овај извршни тон“, исправљено у „Станиша ти ме се одричеш?“.

СТАНИША

Мучи!... Не да се!... Ја ћу те бранити само ми име не спомињи ниђе!... Ниђе, чујеш ли?... Хајде да те не виде... Брзо, брзо!... *(Гура је и Цвијета оде)* Склањај се ти, голубице, мени с врата и вјенчавај се с ђаволом ано хоћеш... Само ми се не врзај по путу... Хехе... Сад ће све лакше ићи... *(Он забушавајући чисти столове. Долази Госпава, носећи у једној врећи вуне)*

ГОСПАВА

(Баци врећу, па сједе за сто и, пребацујући ногу преко ноге, запали цигар) Дај ракије!

СТАНИША

(Мјери вуну на руци) Хм... Мало си вуне донијела...

ГОСПАВА

Зар то мало?... То?... Та нећу ти читаву кућу донијети, гуликожо један!... *(Удари руком по столу. Жестоко)* Ракије дај!

СТАНИША

Одмах, одмах, одмах... *(Оде и говори иза куће)* А ненано си ми уранила јутрос... Није твој обичај, да тако раниш... *(Улази и точи ракију преда њу)* Чини ми се, да си пуна некаквих новости!...

ГОСПАВА

Ех!... А ти, токорсе, не знаш?

СТАНИША

Ја?... Ја не знам ништа...

ГОСПАВА

Што знају ђандари, то знаш и ти, лисице лукава... Ти све знаш, па и то...

СТАНИША

Ја ти опет велим, да ништа не знам...

ГОСПАВА

А зар ти нијеси ником ништа прич'о за твоју комши-
ницу, за ону узвиглаву, за поноситу Јелу? ...

СТАНИША

(Лукаво) Шта?.. Ништа ја причао нијесам...

ГОСПАВА

Богме се амо вели, да си ти прич'о читава чуда о
њој... *(Пије)* Веле, да је одавио у дослуху са ђандар-
рима.

СТАНИША

Ко? ... Зар она? ...

ГОСПАВА

Кажу и да је за живота ђувегијама с њима шуровала.
Само је била паметна, те умјела све сакривати н'о змија
ноге...

СТАНИША

(Пљесне рукама) Не може бити!

ГОСПАВА

Може, може комшијо... Све може бити!... Она је
бјегала од нас и гледала нас преко рамена, а била грђа
од свих нас... Она је била и бременита, а нико није по-
зн'о, родила је дијете, а нико није знао...

СТАНИША

То не могу вјеровати, брате!

ГОСПАВА

Бре не мој се ту чудити и изчуђавати, лисице луна-
ва, над си ти све ово и прич'о!... Симату си причо, а
Симат је н'о телал сеосни...

СТАНИША

Јок, јок, јок! ... Ништа ја никоме нијесам прич'о...

ГОСПАВА

Ти си је, канџу, пријавио ђандарима и ђандари, макар им и мрсно било, нијесу имали нуд и намо него је ухапсити...

СТАНИША

Лаж је то лаж! ... Ко то рекне, одмах ћу га ухапсити! ... Кућу ћу му запалити! ... Ја ништа не знам ни о њој, ни о њезину ђетету... Ништа... Ништа! ...

ГОСПАВА

Та што се љутиш? ... Шта ти је? ... Ано сам ти рекла, нијесам те посјекла! ... Ти велиш да не знаш ништа? ... Па лијепо... То је неће опрати... Ано ти сам не знаш, читаво село зна, да је она грешница...

СТАНИША

И дијете је баш њезино?

ГОСПАВА

Не знамо... Није моје...

СТАНИША

И она га удавила?

ГОСПАВА

Она! ... Поносита, па вољела удавити дијете, него да јој пукне ружан глас... Шћела би она и даље гледати нас преко рамена. Ама јон! ... Досад, дооад бјежала она од мене, а одсад ћемо ми од ње... *(Станиша уљегао и до-нио јој још ракије)*

СТАНИША

Их, брука! ... Брука наша! ... Осрамоти нам читаво село!

ГОСПАВА

Јади, јади наши! *(Удара се руком у прса)* Куку нама шта смо дочекали! ...

(На пољу граја „Јес!...“, „Није!...“, „Јес!...“, „Није!...“ Улазе Петар и Симат. У Петра разбијена гла-

ва, а крв му се готово скорила по челу и десном образу)

СТАНИША

Шта ти је било, Петар болан?... Но ти главу разби?..

ПЕТАР

Он... он... Симат!... Крвник и разбојник безобразни!

СТАНИША

Симат?... Теби?...

ПЕТАР

Јес'.. Он!... Лопов и харамија један!... А ја и опет велим: није крива и није крива!

СИМАТ

А ја велим: јес' и јес'!...

ПЕТАР

Није, поганове!

СИМАТ

Јес', угрсузе... (Хоће да се побију. Станиша потрча и растави их)

СТАНИША

Станите, људи, забога!... Имате ли памети?... Каква је голема невоља, те се крвите и бијете јутрос?...

ПЕТАР

(Туче шаком о шаку. Дражећи) Није, па није!...

СИМАТ

Јес'!...

ГОСПАВА

Јес'!... Јес'!...

СТАНИША

(Госпави) Ама шта јест?

ГОСПАВА

Ја не знам... Само над Симат каже да јес', онда то и ја велим...

СИМАТ
 Јела је крива!

ПЕТАР
 Није! ...

ГОСПАВА
 Ко каже да није? ... Ко то каже, па ћу му и ја главу
 разбити! ... Крива је она, к'о нучна једна! ...

ПЕТАР
 Ама ја велим да није и по сто пута то велим... Цви-
 јета је, овог часа, сама назала ђакдарима, да је дијете
 њезино...

СТАНИША
 И да га је убила?

ПЕТАР
 И то.

СТАНИША
 И је ли још што признала?

ПЕТАР
 Ништа више... Само то... Вели: „моје је дијете, и
 ја сам га убила! ...”

СТАНИША
 А каза ли но му је отац?

ПЕТАР
 Јок! ... О томе ништа не казује, нити ко шта зна...

СТАНИША
 (Одахнуо. Прави се изненађен) Чудно!

СИМАТ
 И Јелу ће сад пустити.

СТАНИША
 Одмах?

ПЕТАР
 Хоће одмах... Није крива, па шта да је држе?

СИМАТ

А ја велим, да је то једна ујдурма и да је баш она крива! ...

ГОСПАВА

И ја то притврђујем!

ПЕТАР

То се не може рећи.

СИМАТ

То се може рећи!

ГОСПАВА

Јела је одавно јараница ђандарсна... Само је била мајстор, па знала крити.

СИМАТ

О њој свашта причају.

ПЕТАР

Ко зна прича ли свијет истину?

СИМАТ

Свијет што нагађа то и погађа!

ГОСПАВА

(Пије) А ко се по шуми врз'о с ђандарима?... Ко је од нас главу окрећ'о а на њих намигив'о?... Ко је ђувегију опремио у солдате, да га се нотарише?... Зар није она? ...

ПЕТАР

Јок, јок, јок!

СИМАТ

И њу су ђандари најприје уфатили.

ПЕТАР

А да је била њихова, не би је уфатили...

СИМАТ

То су они да забуше трагове, да се Власи не сјете...

ГОСПАВА

Па су ноћас и преноћили с њоме...

СТАНИША

Хе... Не кажем ја ништа... Ама није лијепо, што им је ноћас ноћила у касарни... Хм...

СИМАТ

Да је била к'о анђо, ноћас би пођаволила... Ја... Па су, за љубав њојзи, ђандари јутрос зовнули Цвијету и њу окривили...

ПЕТАР

Нису је окривили. Она је сама признала.

СТАНИША

А јеси ли ти у своје уши чуо, да је признала?

ПЕТАР

Нијесам чуо... него ђандари тако кажу...

ГОСПАВА

Хахаха!... И ти вјерујеш ђандарима!... Хахаха!...

СТАНИША

Не знам... Нити шта знам, нити коме вјерујем... Али ту нијесу чисти послови.

СИМАТ

И ти мислиш?

СТАНИША

Боже сачувај!... Не велим ништа ружно... Јела је добра... Али ноћити међу ђандарима и... и да је они бране... Хм... Хм...

ГОСПАВА

А но ће је бранити, ако неће они?... Њихова је!...³⁰

³⁰ У рукопису (стр. 21в) стоји „Обљубили је, па је бране... Нахаха!...“ прецртано уз опаску непознатог рецензента „Књижеван израз за једну своску торонушу“, измењено у „А но ће је бранити, ако неће они?... Њихова је!...“

СИМАТ

Ја опет велим: све је то једна ујдур!...

СТАНИША

Но зна!... Свашта може бити... *(Тихо)* Знам ја ђандаре боље од вас... Нечисти су они... *(Отеже)* Не велим ја за Јелу, да би она... Можебит' је и добра и чиста... Хм... Само ми није драго, што су јој они танви пријатељи па да је одмах пусте... Њихово пијатељство није ђаба... Хм... И над је Цвијета крива, што је одмах нијесу затворили?... Што?... А Цвијета сирота!... Лахко је њу затворити и окривити...

СИМАТ

Чујеш ли, Петре, ово?... Де сад реци коју!... Ето, видиш, и Станиша је на мојој страни.

СТАНИША

Ја нијесам ни на њеној страни, ја никог не узимам на душу!... Али...

ГОСПАВА

Раније дај!... Ја узимам све на своју душу!... Ја ћу јој све у очи рећи... Хоће, кучка, да је боља од нас!... Она, па боља!... Пхи!...

СТАНИША

А сад плаћајте глобу, што сам вам љепо пресудио... Плаћајте!

ПЕТАР

Јон!... Ја... ја... ја... Још ја не могу све вјеровати...

СТАНИША

Вјеровало или не вјеровало, плаћај!... Не судим ја ђаба!...

ГОСПАВА

Плати и мени ранију!

СИМАТ

А и ја ћу платити... *(Ставиши)* Дај боцу ракије!... *(Сједну и заговоре се шапатом. Међутим Бошко, носећи малог на рукама, лагано испуже до на праг и гледа унаоколо.)*

БОШКО

Накав је то крупан разговор?... Ко то збори?... *(Јаче)* Ђецо!... Има ли икога?... *(Гледа)* Ђецо!... О чему то зборите?...

СИМАТ

(Збуњено) А ево... окупили се... На беспослици бететамо о свачему...

БОШКО

Ђецо!... Чује ли се што за моју Јелу?... Јесте ли чули, ђецо?...

СИМАТ

Па... чује се, ђедо... Она је код ђандара...

БОШКО

Знам да је тамо... Знам... Ама хоће ли ми доћи?... *(Њиха дијете)* Ђоно мој!... Хоће ли мајка доћи?...

ГОСПАВА

Ех доћ ће она... Не бој се!... Неће главу изгубити!... *(Испије ракију, намигне на остале и оде)*

БОШКО

Јесте ли ишли?... Јесте ли је виђели?... Казујете, браћо!...

ПЕТАР

Нијесмо ишли, нит' смо је виђели... Ама ето... Нешто смо чули...

БОШКО

А рашта ми је одведоше, крвници?... Рашта?

СИМАТ

(Отеже) Тхе... ето... тако...

БОШКО

Шта је? ... Знате ли? ... Кажујете! ...

ПЕТАР

А но ће знати, ђедо? ... Ко то зна?

БОШКО

Ја.. ја.. ја знам, да она ни у чему крива није... Никад она скривити не може... Никад, Јела моја! ... Знама ја њу боље него ико... *(Пуше)* Дигните ме, децо, да јој одем... Да одем само мало...

ПЕТАР

Не иди ђедо... Миран буди... Доће она сама! ...

БОШКО

Доћ ће она?... Доћи ће?... А кад?... Отеше ми је зулумћари и неће никако вратити... А ја ченам... А дијете чена... Злато моје! *(Њиха дијете на рунама)*

ПЕТАР

(Пошао му, па застао. Опазио Јелу у даљини) Ето ње, ђедо... Ето је! ... Иђе! ... *(Станиша улази у кућу)*

БОШКО

(Зине) Иђе? ...

ПЕТАР

Ја је видим добро... Близу је...

БОШКО

Ама ја не видим... ја... *(Хоће да се дигне, па посрне)* Ох! ... *(Немоћан виче)* Јело! ...

ЈЕЛА

(Са стране) Ево ме, ево, бабо...

БОШКО

(Пружио једну руку према њој) Ће си?... Ће си? ...

ЈЕЛА

(Улази и ухвати га за опружену руку) Овђе сам, бабо...

БОШКО

Јеси ли ти? ... (Жмирна, загледа је и плаче, милује по лицу) Јело моја! ... Дигни ме! ... (Она га подигне) Дијете моје! ... Лијепо моје дијете... (Обгрли је)

ЈЕЛА

А Ђоко мој? ... Шта ми он ради? ... Је ли се мајне зажелио? ... (Узима дијете и љуби га) Мили слатки мој! ... Миш, миш, миш! ...

БОШКО

Знам ја, наз'о сам ја, да ти ништа нијеси крива и да ћеш ми се вратити... Знам ја: Бог је Бог... И гледа он на ме и на тог нејаног црвића... Гледа, нек' му је слава и понос...

ЈЕЛА

Бог ми је и помог'о Бабо... Не оставише ме ђандари...

БОШКО

Ех, старости, старости! ... Браниш ми сада и да се Богу помолим и да му зафалим, стари грешник! ... Ех...

ЈЕЛА

Цвијета је малоприје дошла и њу су ухапсили... Плаче, јадница, плаче и нариче к'о нунавица... Тешно њојзи! ...

СИМАТ

(Нанашља се)

ЈЕЛА

(Симату) А бију је тамо, крвнички бију... Чула сам како јечи и стење под тупим ударцима... И душманина би срце забољело.

СИМАТ

(Окреће се од ње силом кашљући)

ЈЕЛА

(Петру) И кажем вам: убиће је онано... И мене би убили, да ме правда божија није ишчупала између њих...

ПЕТАР

(Збунио се, само. Најпошље и он се окрене у страну)

ЈЕЛА

(Зачуђено погледа и њега и Симата, па се опет окрене Бошку) Правда божија, правда, бабо!... Она ме сачувала здраву и читаву...

БОШКО

Јело... Ноге ми дршћу, у кућу ме уведи!... Не могу стајати више!... Не могу... И не одмичи се сад од мене, дијете... Не остављај ме!... Хајде!... *(Оду у кућу)*

СТАНИША

(Чим су они уљегли у кућу, он изашао и стао на праг) Нешто ми пуно говори... Хм... Пуно се правда...

СИМАТ

И блиједа је неканва и лице јој је мутно к'о облак... Тхе... Ко ће знати!...

ПЕТАР

Не смије чојек ништа маћи на душу и ништа говорити... А... *(Одмахне руком)* Не вјерујем, ништа не вјерујем!... Она је вазда била поштена!...

СИМАТ

Па, ано хоћеш, и Цвијета је вазда била поштена.

СТАНИША

А једна од њих двије учинила је зло... Што се види... Познаје се...

ПЕТАР

Али ноја? Која?

СТАНИША

Цвијета је у хавсу и, ето, можебит' је баш она... Хм... Ама ко зна?... Ђандари могу и ту све заплести и расплести... Хм... Ако је њима вјеровати, Јела није крива...

СИМАТ

А ко ће њима вјеровати?... Ко?...

СТАНИША

Не знам... Не знам... Ја ништа не знам... Неко је крив сванако... А ко је?... Цвијета је мало и из куће излазила, готово и не виђела ђандара... А Јела?... Не знам... Ништа не знам... Мучно је ту пресудити...

(Дођу на воду Стана и Ружа, смијући се. Аћин пристао за Ружом)

СТАНА

Симате! .. Јесу ли ти здраве ноге?...

СИМАТ

Хе! А што питаш?

СТАНА

Па тако... Трч'о си по селу, да за Јелу питаш... Хи-хи... Нешто си се много брин'о за њу.

СИМАТ

Опет све боље сазнам него ви! *(Оде са Петром)*

СТАНИША

А шта то питаш за Јелу, Стано?... Шта ће вам она сад?...

СТАНА

Па... драго нам упитати за здравље...

РУЖА

(Окрене се од Аћима) И јеси ли ноћас слатно спавала?...

АЋИМ

И да није што ружно снијевала... Хехе!...

СТАНИША

(Смјешка се) Ђаволи једни! ...

СТАНА

Бре и ђаволи су сад прогали (???) ... Сад су анђели прођаволили!

АЋИМ

А знао сам ја давно, да ће се неко зло десит' у нашем селу... Лијепо сам знао... Снијевам једне ноћи, како изнад читава села лети јато коношију, па се црне к'о црни гавранови, а над Бошковом кућом расорушио се црвен пијевац, па све из њега огњено перје прамиња, к'о снијег навав... И одмах сам наз'о, да добра бити неће...

СТАНИША

И баш то над Бошковом кућом?

АЋИМ

Баш над његовом... Лијепо сам виђео к'о што сад тебе гледам.

РУЖА

А ја сам се пред ђедином кућом снијевала вјештицу... Вјештицу са гвозденим вратилом, како јаше на метлу... И, ето, баш му је, јаднику, изјахала вјештица!.. Хихи! *(Тегли Аћима за брк)*

АЋИМ

(Како га она вуче, пристаје за њом и брани се)
Пушћи!

РУЖА

Хихи... *(Тегну га јаче)*

АЋИМ

Пушћи, Ружо...

СТАНИША

Хахаха!... Повуци боље, повуци!... Научи га за ра-на тегнути за нос и за бркове... Хахаха!...

АЋИМ

(Отме се и удари Ружу по руци) Џенабету! (Станиши)
Ако ме вуче знак је да сам јој драг...

РУЖА

Их, не реци!

АЋИМ

И знак је, да је она искрена и да све ово отворено
ради. *(Пркосно)* Није прикривала поганлука к'о... к'о тво-
ја Јела...

РУЖА и СТАНА

(Засмију се пригушено)

СТАНИША

Што се смијете?... Зар ви баш мислите, да није
Џвијета него Јела?...

РУЖА

А ко је ноћио у насарни?

СТАНА

Џвијета сирота, па је неко сироту окривити...

РУЖА

А Јела се фали, да је љепша од свију нас.

СТАНА

Мислим, да јој љепоте у Стамболу нема.

РУЖА

А ђандари трче за љепотом. Они, кад је вежу, ста-
рају се да јој руке не повриједе...

СТАНА

Сад на друге неће ни гледати, кад су њу украдили.

РУЖА

(Тапше Аћима по образу) Сад ћеш и ти отићи од
мене... Сад ћеш и ти њојзи препрљати...

АЋИМ

Ко? ... Зар ја? ...

РУЖА

Па ти бегенишеш све, што и ђандари бегенишу... Ха-ха! ... А она је сада моћна, моћнија и од Станише... Она те без муње може дигнут' за сеосног кнеза...

СТАНИША

Она! ... Хахаха! ... Онда ће Аћим дуго чекати, док се заннежиш... *(Оде у кућу)*

АЋИМ

(Пријекорно) Ружо, шта је теби?

РУЖА

(Пркосно) Шта је мени? ...

АЋИМ

Ти отворено казујеш све, па... још пред Станишом... Ух! *(Оде)*

РУЖА

Чудна ми чуда! ... У мене је све отворено... Не бојим се ја ни Станише, ни никог... *(Точи воду)*
(Јела долази из куће на воду)

ЈЕЛА

Добро јутро! *(Оне јој окрећу леђа, накашљују се, пригушено се смију)*³¹

РУЖА

Разманните се!

СТАНА

Уклањајмо се с пута!

РУЖА

„Високој госпоји“ не смије нико сметати. Њу ђандари бране...

³¹ У рукопису (стр 26а и 26в) почетан сцене у којој учествују Ружа, Јела и Стана је наннадно измењен, све до реплике;

ЈЕЛА

(Ћути)

СТАНА

Видите ли како шути. Потурила се. Не смије ријечи проговорити.

РУЖА

Не смије ни зуба обијенути.

ЈЕЛА

(Поносито) Јер са таквијем нећу разговора.

РУЖА

Охо!

СТАНА

Какве смо ми? Шта си нама ружно видјела?

РУЖА

Зар је ружно што не спавамо у мехном кревету...

СТАНА

И што нас не дворе царски људи?...

РУЖА

Наше друштво није к'о њихово... Зато с нама нећеш разговор.

СТАНА

Ти ни прије никад нијеси шћела стати с нама. Одавно се с њима познавала.

ЈЕЛА

(Поблиједи)

РУЖА

Реци право: зар нијеси и ноћас била с њима?

ЈЕЛА

Душмани ме опремише тамо, да ми образ оцрне.

РУЖА

Не може тебе нино оцрнити, ако се сама не оцрниш...

СТАНА

Што мене није нико облагао?

РУЖА

Што никакву другу синоћ не одвукоше тамо?

ЈЕЛА

(*Мирно гледа на кућу Станишину*) Јер... јер... јер су казали да сам грешница и шћели су ме мучити.

РУЖА

Хихи... Мучити!

СТАНА

На душецима!

ЈЕЛА

Ама лаж душмансна није упалила!... Бог је открио праву грешницу и она сад седи тамо...

РУЖА

Ко зна је ли она!

СТАНА

Ја не вјерујем...

ЈЕЛА

Хајдете, па питајте њу саму, Цвијету... Она све при-
знаје... Све ће вам назати сама...

РУЖА

Не вјерујем јој ни кад каже...

СТАНА

Сила ђандарсна наћераће је и да криво наже.

РУЖА

Царски људи све могу... Они могу и истину извр-
нути...

ЈЕЛА

И ви ми не вјерујете?

СТАНА

Ми вјерујемо само оном, што се види.

ЈЕЛА

А ето у селу сам вам, на очима, толико година... И кад сте ми виђели нешто хрђаво?... Кажите! ... Кад?...

РУЖА

Ништа ја не кажем... Јок! ...

СТАНА

Нијесмо свукуд пристајале за тобом...

РУЖА

Највише си била сама...

ЈЕЛА

И ви мислите да сам крива (*Кроз плач*) Ви... ви... ви сте то и разгласили свукуд, да ми се осветите и да ме убијете...

СТАНА

Ми смо гласале само оно, што и други зборе... Ништа више! ...

ЈЕЛА

А бојите ли се Бога?... Бојите ли се суда страшнога и клетве небеске? ...

РУЖА

А јеси ли га се ти бојала?

СТАНА

Јесу ли и теби били на памети? ...

ЈЕЛА

Лахко је данас мене сатрат', лахко... Ја мушке главе немам, обране немам, нинога немам да устане за ме.

РУЖА

Хихи... Имаш царске људе!

СТАНА

А они су најбоља обрана.

РУЖА

Они љубе, па они и бране!

ЈЕЛА

(Баци шабан) Умукни проклета!... Умукни подшмигушо сеосна!... (Полисти пут Руже. Потуку се) Имам ја снаге!... Бранићу ое сама!... (Цапају се и туку непрестано. Њих двије против ње једне)

СТАНИША

(Изађе) Канва је то граја?... Галама канва је пред мојом кућом?... (Полисти међу њих и одгурне их једну од друге) Иђите!... Мичите се!... Зар је ово јместо за боја и крварења?... (Стани и Ружи) Кући идите!... Одмах!

СТАНА

Брани је, брани је и ти... Она је ваша царских људи жена!

СТАНИША

Даље!... Сад ћу вам ја показати, шта је царски чојен!

РУЖА

Хихихи... Она је ваша, ваша, ваша! *(Све оду смијући се. Јела се прислонила уз дрво једно и плаче)*

СТАНИША

(Скрстио руке. Гледа је) Хм.. Шта би сад рекла?

ЈЕЛА

(Ћути)

СТАНИША

Хоћеш ли моћи сада свијету зачепити уста?... Чула си, ето, шта зборе... Свак мисли, да си крива... И но не говори, и онај мисли... Ни теби не вјерују, ни Цвијети не вјерују... Хм... Шта ћеш сад?...

ЈЕЛА

(Јеца све јаче)

СТАНИША

Твој стари Бошко нема снаге да те брани... Слаб је, малаксао, изнемогао... А ти се привезала уз њега и не остављаш га... *(Јаче)* И шта ћеш сад с дететом?... И оно ће те, чим мало поодрасте жестоко проклињати...

ЈЕЛА

(Јеца)

СТАНИША

Над се свијет на кога дигне, неће се оканити док га не смрви. Видиш, како су сад ове навалиле на те... Одавно си им мрсна, па им сад zgodно да навале...

ЈЕЛА

(Таре очи)

СТАНИША

А ја још, ево, стојим к'о и прије и чекам те... Сама ако хоћеш да пођеш мени, па — ево ти обране!... Нек зине неко на те, па ћу му зубе сасути у грло...

ЈЕЛА

(Ћути)

СТАНИША

Хоћеш ли?

ЈЕЛА

(Отрала сузе. Мрко га гледа) Нећу.

СТАНИША

Ни сад нећеш?... Рашта?...

ЈЕЛА

Јер си мрзак, јер... јер... јер си нитков!

СТАНИША

Охо!

ЈЕЛА

Јер си ти главом запријетио ми да ћеш се светити...

СТАНИША

Па?

ЈЕЛА

Па си диг'о свијет на ме и обручио ме грдно. У поганом ти је срцу врело свијем гласовима, што су сад поплавили село... *(Зграби и пође извору)*

СТАНИША

Јело!

ЈЕЛА

(Точећи воду) И по ђандарима познала сам одмах, да их је неко преварио и натуцн'о на ме... И одмах сам знала да си ти, крвниче...

СТАНИША

Јело! ... Јелице! ... Зар би ја тако теби?

ЈЕЛА

Мучи и не нажи више, змију шаргаста! ... Знам ја добро, шта си ти шћео... Мислио си, кад све село дигнеш на ме и кад ме сви одгурну, да ћу се одмах покорити и теби доћи... Теби!... Да ме ти браниш?... Пхи!...

СТАНИША

(Смјешка се) Душе ми, говориш н'о неки пророк...

ЈЕЛА

Говориш овако, јер сам те боље познала... А познала сам те и по Цвијети... И њу си упропастио, пред'о си је ђандарима и тано је себи синуо с врата, да се можеш другом оженити, док она чами у тамници... И након тога, имаш образа, нудити ме, да ти будем жена?... Твоја жена!

СТАНИША

(Одлучно) И бићеш моја!

ЈЕЛА

Никад!... Измисли још поганије гласове и тури их у свијет, па над ме и из цркве ишћерају, ни онда теби нећу!...

СТАНИША

(Приступи јој. Мекше) Јело! ...³²

ЈЕЛА

Нек погинем... Волим у гроб него крвника жена бити...

СТАНИША

(Приступи јој. Мекше) Јело! ...³²

ЈЕЛА

(Узмиче се) Бјежи од мене! (Хоће да прође) Мичи се! ...

СТАНИША

(Стане јој на пут!) Јело!

ЈЕЛА

(Оштро) Бјежи! ...

СТАНИША

Жива јали мртва бићеш моја!

ЈЕЛА

Ни жива ни мртва!

СТАНИША

(Бијесно) Ово што је било, што сам радио, то... то је само почетак... Сад сам диг'о пола села на те, и убрзо ћу дигнути и читаво село и све живо и мртво... Ја не знам за шалу!... Ако се не покориш, биће још зала и јада од мене и од тебе! ...

³² У рукопису (стр. 29в) стоји „Јело!... Буди паметна!“ прецртано уз опаску непознатог рецензента „Театралиш!“; измењено у „(Приступи јој. Мекше) Јело!...“.

ЈЕЛА

Док је Бога, не бојим се тебе... С пута!...

СТАНИША

(Ухвати је. Страсно) Јело!

ЈЕЛА

(Отима се) Бјежи!... Мичи се!...

СТАНИША

Црнок за тобом! *(Обавија је, дрхтећи)* Умријех!...

ЈЕЛА

Остави!... Пушћи! *(Трза се)*

СТАНИША

Не отимај се... Моја си!... *(Хоће да је пољуби)* Моја си!...

ЈЕЛА

Мичи се, губо! *(Снажним једним узмахом обори га и похита кући. Он са земље, гледа за њом једним погледом пуним пакости и незасићене пожуде.)*

[З А В Е С А П А Д А]

ТРЕЋИ ЧИН

Позорница као у првом чину. Предвече је. За столовима пред Станишином кућом, сједе Симат и Обрад; Обрад стиснуо главу међу руке и замислио се. На извору перу рубље Госпава, Стана и Ружа; опрано рубље прострли су по трави и по омањем дрвећу да се суши. У гајућу се види, како дјеца наложила ватру и пеку кукурузе; неко међу њима свира у двојнице. Кроз отворена врата види се, како у Бошковој кући гори ватра.

ГОСПАВА, СТАНА, РУЖА

(Ударају Петра, који се, подметнут, врза око њих пратљачама) Иђи од нас, несрећо... Иђи!... Не батали нам посла...

ПЕТАР

(Церека се) Хаха... Ударајте!... Ударајте боље!... Не боли мене... Кад више руке бију, онда не боли! (Окрене се и загрли Ружу)

РУЖА

(Отима се) Бјежи!... Бјежи, наметниче!... Заудараш вином!... (Гурне га на Госпаву и он Госпаву обори)

ПЕТАР

А Госпава?... Пхи!... Она заудара ранијом!...

ГОСПАВА

Себи руке, угурсузе!... (Гурне га на Стану, која се узманне. Петар посрне на њихово рубље. Све три га опколе и ударе у грехотан смијех)

СТАНА

Хахаха... Не може да се дигне!...

РУЖА

Хахаха! Онђе ће и заспати!

ГОСПАВА, СТАНА, РУЖА

(Оптрчавају око њега) Подигни се, Петре!... Подигни се!... (Он покушава да се дигне, али чим се придигне мало, оне га гурну, те опет пане. Смијех... Непрестано му вичу: „Подигни се!...“, „Устани Петре!...“. Он се час церека, час опет као да се љути и гунђа)

СИМАТ

(Обраду) Суша, брате... Суша, па нам сатра све!... Ни сјемена нећеш извадити... ни трошкова... Ех!...

ОБРАД

Пропадасмо по темељу, упропастисмо се...

СИМАТ

А небо се бљешти више нас, па вазда једнако... Барем да се од шале мало пооблачи.³³

СТАНИША

(На вратима) Након овог гријеха у селу, није ни чудо што се ово дешава... Све је ово још јефтина казна божија...

ОБРАД

А што читаво село да страда ради једне грешнице?... Рашта?... Зар је и у Бога ђендарска душа, зар...

³³ У рукопису (стр. 31в) стоји „Барем да се од шале једним обланом заогрне“ прецртано уз опасну непознатог рецензента „Њијевно“; исправљено у „Барем да се од шале мало пооблачи.“

СИМАТ

(Запуши му уста руком) Не говори, Обраде брате, у силу Бога... Не говори, јер ће гром пуннут' међу нас... *(Наставе разговор тише)*

ПЕТАР

(Почео штипати женске, па се вриштећи разбјегале. Дише се с муком) Хехе... И опет сам на ногама!... Ево ме!... *(Окрене се, а испод пазуха му вири рукав опране кошуље)* Не бојим се ја вас, шћери ђавоље!... Не бојим се...

ГОСПАВА

(Пође за њим) А шта ти је то?... Моја кошуља!... Крвнице, украо си ми кошуљу!

ПЕТАР

Ко украо?... Ко?... Ја?..

ГОСПАВА

Кошуљу и дај, лопове никанав!

ПЕТАР

(Жешће) Бре мичи се, јер ћу ти главу разбити!... Зар ја лопов?...

ГОСПАВА

Разбићу ја теби и главу и ребра, бездушнице! *(Вуче за онај рукав)* Кошуљу дај!

РУЖА и СТАНА

(Помажу Госпави) Кошуљу!... Кошуљу дај!... *(Извучу му кошуљу испод пазуха)* Хахаха!... Ашик, па украо кошуљу!... Хахаха!...

ПЕТАР

(Крсти се) Господе Боже, онлен у мене кошуља?...

ГОСПАВА

Прионула за те, прилијепила се!

РУЖА

Шћела би да отпочине под твојим пазухом!... Хахаха!...

ПЕТАР

Мађије! ... Душе ми ово су женске мађије! ... Вјештице проклете! *(Оде)*

РУЖА

(Пође извору и погледа на рубље) А нема ни мојих чарапа!

СТАНА

Ни мојих махрама!

ГОСПАВА

Трчите! ... Гоните га!... *(Брзо покупе рубље и журно, грајући, оду)*

РУЖА

Гоните лопова! *(Оде грајући. За њима оду и дјеца из гаја и ватра остаје осамљена)*

СИМАТ

Брука је то, кад некажњена грешница чами у селу. Село мора страдати!

ОБРАД

(Удара по столу) А зна ли се што да је она? ... Ако је она, својом ћу је руком убити! ...

СИМАТ

Она је!

СТАНИША

Тхе... Не може се чисто рећи... Нико није видио...

СИМАТ

Читаво село говори, а читаво село не лаже!

ОБРАД

И некажњена сједи? ... Ја... Она некажњена, а ми патимо...

СТАНИША

Шта ћеш, Обраде? ... Тако је вријеме данас.

СИМАТ

Нема више соколова, да сами казне.

АНЂА

(Дошла и лагано гура Обрада у локат) Обраде!

ОБРАД

Проклета да Бог да! ... Мисло сам прије, да због њезине доброте и сунце грије на нас, а сад... *(Удара по столу) Прроклета! ...*

АНЂА

Обраде! ... Хајде на вечеру! ...

ОБРАД

(Удари је. Љутило) Нек те ђаво носи! ... Све нек вас ђаво носи! ... Јесте ли жене, све сте једнаке! (Анђа, покуњена, повуче се и сједе пред кућу) Ех, јади наши! ... Јади! ...

СТАНИША

Док је грешница у селу, кише неће бити... Залуд нам је чекање и молитвања...

СИМАТ

А ми да је избацимо!

ОБРАД

Да избацимо? ... А како? ...

СТАНИША

Тхе... Тешко је то, људи! ... Ево се говори, да је Јела грешница и, можебити, баш је она... Али...

ОБРАД

Нема ту никакво али! ... Јон! ...

СТАНИША

Али ако није она?

СИМАТ

(Одлучно) Она је! ...

ОБРАД

Чим је ђендари бране и ти с њима — она је! Кога ви браните, он је крив!

СТАНИША

Не браним је ја... Не могу бранит'!... Ја ништа не знам: није ни крива, ни није ни... Ко зна!... Ако је крива... онда...

СИМАТ

Шта онда?...

СТАНИША

Бошко је ипак чојек, напрасит...

ОБРАД

К'о муња!...

СТАНИША

А он. Чини ми се, за ову бруку ништа не зна?...

СИМАТ

Не зна... Нико му није ни причао... Сван га штедио, јадника... Он не зна ништа, осим ако му она није што причала...

ОБРАД

А њезина прича?... Хм... Знамо какве су...

СТАНИША

Е, мени се чини... а не знам, не смијем гријешити душе... да није лијепо што Бошку није казано све...

СИМАТ

(Брзо) Треба му казати!...

СТАНИША

(Отеше) Ама он ће тешко вјеровати... Више вјерује њој, него владици...

СИМАТ

Он ће вјеровати Обраду... Обрад му је драг...

СТАНИША

Хм... Обраду?... Можебити... Обраду ће нешто вјеровати...

СИМАТ

И избациће је из куће?

СТАНИША

Ано повјерује, избациће је... Итад ће бити одбачена од свакога... Не остаје јој друго него снакати у воду, или пртљати у друго село...

СИМАТ

Тако је!...

СТАНИША

А ако је она права грешница... а ја не велим да је она... удариће киша чим нам оде.

ОБРАД

Ано нам падне киша, још би било уздања у љетину.

СИМАТ

Не бисмо се упропастили сасвијем...

ОБРАД

(Одлучно) Е, она мора из села!... Није друге него моррра! Она или сви ми!... *(Удара по столу)* Још раније!... Дај!.. Донеси!... *(Говори са Станишом. Станиша улази у кућу да донесе ранију)*

ЈЕЛА

(Излази из куће и хоће нешто рубља да разпне на Обрадовој огради)

АНЂА

(Љутита што је Обрад ударио пред другима, сад нагло скочи и поче бацати Јелино рубље) Нећу да твоје дроњке вјешаш по мојој огради!... нећу, нећу, нећу!...

ЈЕЛА

Анђо!... Бог с тобом!.. Шта ти је?...

АНЂА

Шта ми је да ми је нећу да вјешаш!... Ни близу да ми приступиш, ни ништа...

ЈЕЛА

А зар нијесам и прије вјешала?

АНЂА

Шта је било, прошло је! ... А сад не смијеш... Не дам ја! ...

ЈЕЛА

Анђо! ... Имаш ли барем ти своје памети? ...

АНЂА

Немој ти мене именом звати, ни са мнош разговарати... Јок! ... Нећу ја тога...

ЈЕЛА

Јеси ли се погосподила, шта ли, па да се не може с тобом говорити?

АНЂА

Ти и сад у господском рабошу... Зато ми сироте не можемо с тобом...

ЈЕЛА

А ће се ти биле очи прије, да видиш и познаш тај мој улаз у господски рабош... Ти си комшиница, најближа си, па си могла све виђети... Ти ме најбоље знаш...

АНЂА

Ништа ја више не знам и не видим... Ништа! ... само ја нећу од сад са мнош да разговараш... То ти је! ...

ЈЕЛА

Неко је, чини ми се, и теби осолио памет...

АНЂА

Ко је осолио читавом селу, осолио је и мени.

ЈЕЛА

А баш онај који је изнио гласове о мени, сада ме нуди да му будем жена! Зато, зар, што ме добро позна-

је, Станиша и трчи за мнош вазда и зове ме да му будем жена...

АНБА

Хахаха!.. хахаха!...

ЈЕЛА

Шта ти је?...³⁴

АНБА

Хахаха!... Лани још!... Лани!... Хахаха!...

ЈЕЛА

(Увријеђено) Не лажем ја!

АНБА

Хахаха!...

ЈЕЛА

(Љутиито) Баш си живина!

АНБА

И ти си губа!.. Губа!..

ЈЕЛА

Све сте ви смутљивице!... Све!...

³⁴ У рукопису (стр. 34в и 35а) прецртане су следеће реплине, дате у две варијанте, све до наредне реплине;

АНБА

Хахаха! Лани још... Лани... Хахаха!...

АНБА

Но би још обрун'о неог пред свијетом, па је пошље обрунун уз'о?... Хахаха!...

ЈЕЛА

Он све може... Питај га ано не вјерујеш!...; односно у другој дописаној варијанти.

АНБА

Хахаха!... Зар те Станиша обрун'о?... Хахаха!... Та он те бранио!

ЈЕЛА

Не треба мени његова обрана!... Знам ја њега!...

АНБА

Он те бранио, али те ни он више неће за жену. Неееће!...

ЈЕЛА

Хоћеш да ти ја нажем, па ти питај ано не вјерујеш...

АНЂА

Губа! ... Губа! ... Губа! ...

ЈЕЛА

Лажљивица! ... Смутљивице! ...

АНЂА

Ђендаруша!

БОШКО

(Испузао до на врата) Шта је то? ... Какав је неред?

ЈЕЛА

Бабо! ... Чуо је! ... *(Покрије лице рукама)*

БОШКО

Јело! ... Шта је то? ... Сад вазда некакав инад близу моје куће, а ја... ја ништа не знам и не чујем...

ЈЕЛА

Ништа... Ништа није... Не слушај их, бабо... Не слушај! ... *(Побјегне иза куће у гај)*

БОШКО

Јело! ... Јело! ... Куд оде? ... Јело! ... *(Анђи)* Анђо! ... шта је то било? ...

АНЂА

(Окрене се) Њу питај! ... Нек ти она прича! ... *(Станиша сад изашао на врата, стоји и слуша)*

БОШКО

Инад се ви прије нисте инадиле... Биле сте вазда у дослуху... Шта је сад? ...

АНЂА

Ништа... Не знам... Нек она каже! *(Оде у кућу)*

СИМАТ

(Дигне се) Немој ни питати, ђедо... Боље да не питаш *(Оде)*

БОШКО

Чудо ми, па с тога и питам... Јела се никад не инади... Никад...

ОБРАД

Камо среће да се ни сад не инади... Боље би било!
(Приближи се Бошку)

БОШКО

Овђе се нешто крије од мене, Обраде!... Сви ви нешто кријете!... Шта је то?...

ОБРАД

Срамота, ђедо...

БОШКО

Из села ми сад нико ни у кућу не долази... Нико ми ништа не прича, не зову ме, не тражи... Рашта то?

ОБРАД

Свак тебе чува, ђедо, и свако поштује твоје чојство и поштени образ... Нико се на те није наљутио...

БОШКО

Обраде!... Не отежи и не увијај!... Видим ја, да ту нешто има и да се ружно о мојој кожи ради... Па реците ми барем — што сад бјените од мене?... И што је увијек инад некакав близу моје куће?

ОБРАД

(Уздахне)

БОШКО

Ако ми ико зна нешто непознато, нека каже... Не бојим се ја тога ни сад, ни никад... Шта сам коме учио?...

ОБРАД

Читаво село и сада би се теби поклонило.

БОШКО

А Јела?... Је ли она шта скривила?... И коме је скривила?...

ОБРАД

О њој би боље било мучати ђедо.

БОШКО

Шта је, Обраде, кунем те богом и светијем Јованом? ... Шта је? ... Зар ћеш и ти почет' полагавати предамном?

ОБРАД

Истина ће бити мучна, ђедо, бојим се...

БОШКО

Истине се ја никад нијесам плашио.

ОБРАД

Јела ти је грешница, ђедо... Погазила је образ са...

БОШКО

(У први мах зине изненађен и, изненада, као потаман плане и прекине Обраде) Мучи, крвниче, мучи! ... Устегни погани језик и не говори ми на њу, е ће сад крв пасти! ..

ОБРАД

Видиш, ђедо, како је мучна истина... Не бој се... Ја више нећу причати...

БОШКО

(Узбуђен) Јела, снаха моја, па образ погази и кућу ми обрука! ... Она! ... Пхи, црн вам образ погани, како се лажу не стидите! ... Пхи! ... Душа ће вам на оном свијету патити, никоговићи једни, а она ће вазда остати што к'о један анђ'о небесни... Пхи! ...

ОБРАД

(Ћути)

БОШКО

(Стишава се) А с ним то рече да га је погазила, а?

ОБРАД

(Ћути)

БОШКО

Реци!... Кад си поч'о, што се не свршаваш... С киме?...

ОБРАД

Село каже, да је са ђендарима...

БОШКО

Нек је црн образ и теби и читавом селу, и на небу и на земљи!... Бог нека вам суди, безаконици нечастиви, нек вам он својим аршином казну одмјери!

ОБРАД

(Пути)

БОШКО

И ти још велиш, да је мучна истина!... А је ли то истина?... Је ли?... реци ми!... Потврди!...

ОБРАД

Не знам... Не смијем ништа више...

БОШКО

Рец, реци, реци!.. Кад си већ поч'о, а ти и свршавај... До краја гони!.. Нијесам ја жена!..' Могу ја све поднијети!...

ОБРАД

Ја ништа нијесам видио, па не могу ништа маћи на душу!... Ништа!... Ама... чим се у селу нахоче нашло, њу су уфатили!...

БОШКО

(Зачуђено) И она била затворена због находчета?

ОБРАД

Зар ти није сама казала?...

БОШКО

Није... Казала ми није за то... Друго ми је причала...

ОБРАД

Хм... То није лијеп знак, чим је причала друго...

БОШКО

(Оборио главу) Рашта ми није казала? ... Рашта? ...

ОБРАД

И ноћила је међу ђендарима... А то ти није лијеп знак...

БОШКО

Она да ми не каже? ... Она?

ОБРАД

И ђендари је пустили, па је сад бране и фале свуну- да, а то је трећи ружан знак.³⁵

БОШКО

(Подигне главу) Умукни, Обраде! ... Умукни! ... Не причај више! ... И ти лажеш, и сви лажете! ... Сви! ... А ја ћу Јелу питати и она ће казати мени... Све ће ми казати...

ОБРАД

А ако и опет слаже? ...

БОШКО

Она је моја снаха, а моја снаха неће слагати! ... Јон! ... *(Јаче)* Знаћу ја истину, знаћу! ... Не бој се! ... *(Отпуже у кућу)*

СТАНИША

Не вјерује он теби, Обраде! ... Џаба ти је! ...

ОБРАД

Ја сам му наз'о, па неч чини шта зна...

СТАНИША

Џаба ти је! ... Џаба! ... Нећеш се спасити од су- ше! ... *(Уљегне у кућу и затвори врата)*

БОШКО

(Носи дијете, које сад спава, у наручју. У другој руци носи малу пушку, кубуру.) Знам ја, Обраде, да ће мени

³⁵ У рукопису (стр. 37а и 37в) стоји „И ђендари су пустили њу, а уфатили Цвијету, која је, јадница, вазда била повучена... То је трећи ружан знак...“ израз „била повучена прецртано уз опасну непознатог рецензента „Њиживно“; измењено у ђендари је пу- стили, па је сад бране и фале свунуда, а то је трећи ружан знак.“

моја Јела назати чисту истину... А тешко теби, ако си ми је облаг'о, Обраде... Пушка ова судиће некоме! ...

ОБРАД

Ја ништа слаг'о нијесам, ђедо, ни сад ниникад. Само сам говорио, што читаво село говори... *(Оде у кућу. У томе се дигне, у страни, граја и, на путањи, појави се Јела, коју камењем гоне Госпава, Стана, Ружа и још неколико сељанака.)*

ГОСПАВА

Јуриш на њу! ... Јуриш! ... Гоните је из села! ...

РУЖА

Она хоће да је најљепша! ... Она другијем не да да се виде! ... Гоните!

ГОСПАВА

Због ње нас суша сатра!... Бог нас гони ради ње! ...

СТАНА

Од глади ћемо помријети због грешнице...

ЈЕЛА

(Застала и баца камење на њих, брани се) Због вас ће и куга морити, пакоснице! ... Због вас ће земља пропукнути! ...

БОШКО

Шта је ово опет? ...

ГОСПАВА

Напоље! ... Напоље између нас!

РУЖА

У другом селу тражи себи ашине!

ГОСПАВА

Јуриш на њу! ... Јуриш! ...

(Окупе је камењем и она, заклањајући главу рукама, побегне пред кућу. Дрхће од узбуђења, тресе се)

ГОСПАВА

Напоље из села! ... Напоље! ... *(Грајући и вичући врате се)*

БОШКО

*(Спустио дијете преда се, а поред њега метнуо пуш-
ну. Сједећи исправио се, горд и величанствен.)* Јело!

ЈЕЛА

(Дрхћећи) Ево ме, бабо! ...

БОШКО

Ходи овђе.

ЈЕЛА

(Приступи му)

БОШКО

Јело! ... Сад је само бог и ово дијете међу нама...
Говори! ...

ЈЕЛА

Говорићу, бабо...

БОШКО

Јесу ли те ђендари због због находчета водили?

ЈЕЛА

(Постиђено) Јесу, бабо...

БОШКО

И ти ми о том не рече ништа... Ти рече друго...

ЈЕЛА

Стид ме је било говорити о том... пред твојим ли-
цем...

БОШКО

А јеси ли и у чему скривила, Јело? ...

ЈЕЛА

Бабо! ... Зар и ти? ...

БОШКО

Вјерујем теби, дијете, и само теби вјерујем... Истину
ми реци... Да ми, почем, нијеси плънула на образ сије-
ди? ... Јеси ли чиста из касарне изашла, Јело?

ЈЕЛА

Ја... ја... Зар би ти мог'о и помислит', бабо, на то?...

БОШКО

Закуни ми се, дијете!

ЈЕЛА

(Сагне се и узме дијете) Живота ми мог Ђоке није-сам крива! ... Вјерујеш ли? ...

БОШКО

Ако заклетва није чиста, не спомињи дијете!

ЈЕЛА

(Притисне дијете и љуби) А зар би ја икад спомену-ла њега у нечистој заклетви? ...

БОШКО

Фала ти, Јело! ... Фала ти! ... *(Застане)* Ама рашта се село дигло на моју нућу? ... Раааштта? ...

ЈЕЛА

(Притисла дијете и љуби га)

БОШКО

Рашта је толина граја, Јело? ... Зар је дигнута цаба, без узрона? ... Рашта је?

ЈЕЛА

Бабо! ... Ти још питаш ... Ти н'о да ми не вјерујеш ни сада? ...

БОШКО

Ко узнесе црне гласове? ... Ко обруна нућу моју? ... Ко? ... Знаш ли га? ... Кажи ми га! ... Одговори! ... То ми треба... *(Хвата за пушку)* Треба ми!

ЈЕЛА

Да га кажем, бабо? ... Кажем, па да ти њега питаш, је ли? ... *(С подсмјехом)* Да од њега сазнаш истину?

(Опазивши да стари држи пушку одлучно) Казаћу ти га, бабо... Казаћу га! (пусти дијете и нагло отргне пушку) Е па одмах!...

БОШКО

(Брзо) Пушку ми дај, амо дијете! ... Није то за те! ... дај је! ... Она мени треба, домаћину куће...

ЈЕЛА

А без ње ти не одговарам, бабо! ... Без ње га не назујем!

БОШКО

Јело!

ЈЕЛА

(Махне пушком) Шути! . Слушај! ...

(Сакрије пушку под опрегачу и пође Станишиној кући. Изненада застане. Пође, па се врати. Погледа дијете) Ћоно и сад спава!

БОШКО

Спава...

ЈЕЛА

Злато моје лијепо!

БОШКО

Не зна јадан, нако и њега брукају!

ЈЕЛА

И њега? ... Ја... И њега! ... *(Окрене се, пође одлучно и нучне на Станишина врата)*

БОШКО

Јело! *(Пуже за њом) Јело! ...*

ЈЕЛА

(Закуца јаче, да му заглуши глас)

СТАНИША

(Из куће) Ко је?...

ЈЕЛА

(Гласно) Ја сам, Станиша... Отвори!...

СТАНИША

(Из куће) Ти? ... Јела?...

ЈЕЛА

Облаг'о си ме у селу и диг'о грају на ме. Облаг'о си ме у комшилуну, облаг'о си ме на дому... Диг'о си на ме н'о што рече, и живе и мртве... И сад ме гоне сви, са сваке стране...

СТАНИША

(Из куће) Хехе, голубице, зар гоне? ... Гоне сви? ... Знао сам ја то лијепо, знао сам ... Па јеси ли се смислила?

ЈЕЛА

Смислила сам. Овако не може више ...

СТАНИША

Хоћеш ли бити моја?...

ЈЕЛА

За инад свијету: хоћу...

СТАНИША

Оставићеш и свекра и дијете?...

ЈЕЛА

Они одбацише мене, па ћу и ја њих...

СТАНИША

И ти не лажеш, Јело?

ЈЕЛА

Никад погазила нијесам, па ни сад нећу.

СТАНИША

(Нагло отварајући врата) Е, улази, улази, Јело! ... Кад у моју кућу уљегнеш, читаво ће село замукнути... *(Отвори врата и указа се на њима)* Улази! ...

ЈЕЛА

Ево ме голубе! ... *(Опали)*

СТАНИША

(Ухвати се за прса, врисне) Аах! Погибох! ... *(Посрне)* Несретнице! ... *(Мучи се)*

ЈЕЛА

Бабо! ... Јесам ли ти назала? ... Јеси ли чуо рашта се свијет диг'о на ме? ...

БОШКО

Јело! ... Дијете! ... Зар ти! ... Зар осрамоти домаћина, да он не пере ругло пушком? ... Зар? ...

ОБРАД и АНЂА

(Истрче) Пушке! ... Пукла је пушна! ...

ЈЕЛА

(Поносито) Пукла је!

БОШКО

(Узбуђен) Ја... ја сам судио... Судио сам вечерас! ... Ја сам убио бездушника...

ОБРАД

Ти, ђедо? ... Ти? *(Потрчи Станиша)* Станиша! ... *(Дрма га)* Мртав је! ...

ЈЕЛА

(Анђи) Ето, Анђо, како се суди лаживицама! ... *(Из села граја. Трче Симат, Петар, Аћим)*

СИМАТ

Шта је? ... Ко је пуц'о?

ОБРАД

Зло!... Убио Бошко Станишу!

ЈЕЛА

Није Бошко, није бабо... Ја сам га убила!... Ја!...

СВИ

Ти?...

БОШКО

Не вјерујете, људи!... Не вјерујте јој... Ја сам...

ЈЕЛА

Бабо! Ти ми чувај дијете, јер ти је име исто, и није н'о моје, па да га оставиш у аманет. Чувај га, бабо!...

СИМАТ

А рашта Станишу уби?... Рашта?...

ЈЕЛА³⁶

Забога људи, ви сви тврдите да сам крива, па и ја хтједох, да баш будем крива... Ето, пролих крв туђу!... Јесте ли сад задовољни?... Убих оног ко је мени најкривљи.

АЋИМ

Рука ти се посветила, да Бог да!...

ПЕТАР

Макла си нам гуликожу с врата!

ЈЕЛА

Крива сам ево, крива сам сада и пред Богом и пред људима. Па што ме не гоните?... Што не 'сујете сад?

³⁶ У рукопису (стр. 41а) ова реплика гласи:

„Забога, људи, зар ми нијесте сви говорили, како сам крива и како сам грешница?... Зар ме нијесте сви гонили?... Па... па... барем над страда, нена морам рашта... Над хоћете да сам крива, нена сам баш крива... Ето, пролих крв туђу!... Јесте ли сад задовољни?..."

Уз ову промењену реплику стоји и Ђоровићева опасна оловном „Трагично је. Овдје она каже истину, не може је крити више”.

ПЕТАР

Јадница!

БОШКО

Људи! ... Људи, не дајте јој да збори више! ... Не дајте! ... Није она убила! ... Ја са... Ја, стари крвник! ... *(Јели)* Јело! ... Тако ти овог ђетета не говори више!

ЈЕЛА

(Окреће се и гледа дијете) Рушите ме, људи! ... Рушите! ... Што шутите сада? ... Шта вам је? ... Оволики грешник, онда шутите! ...

АЋИМ

Ђендари! ... Ево ђендара! ... *(Ђендари трче, задихани су)*

БОШКО

Јело! ... Не говори више! ... Јело!

ИВАН

Шта је било? ... Шта је? ...

АЋИМ

(Уплете се) Ја ћу све пријавити...

ЈЕЛА

(Одважно ступи преда њих) Водите ме! ... Ја сам убила човјека!

[З А В Е С А П А Д А]

П О Г О В О Р

КАКО ЈЕ КОМАД У МРАКУ ИЗАШАО ИЗ ТАМЕ

Старина Бошно, на једном месту у драми Светозара Ђоровића *У мраку*, каже: „Родио сам се у јаду, у *мраку*, у зулумима големим”. Пре и после ове реплике, која се као злослутни слоган — у *мраку* — понавља на иним местима у овој новооткривеној драми у три чина познатог српског писца. И други њени антери често ламентирају над својим судбинама, понављајући да као да су у тами. Тако наслов постаје лајтмотив. Или, ако тако хоћете, лајтмотив се изборио да уђе у назив драме. Било да је прво кокошка, а потом јаје, било да се збило обрнуто, овим поводом, није нам најважније, једино је значајно да је пред нама комад, написан 1909. године, несумњиве вредности, који је стицајем необичних околности, више од седам деценија, грешном кустоса, чамео у архиви Земаљског музеја Босне и Херцеговине. И то у сасвим другој збирци.

И када смо мислили да о Светозару Ђоровићу све знамо или готово све, над су историчари и теоретичари књижевности сматрали да су уметничку и животну биографију дефинисали, догодило се чудо — појавила се у комплетном свом облику — трећа његова драма. Тако поред комада у три чина *Ајше* и *Зулумћара*, као и четири игре у једном чину, те безброј других литерарних творевина (*песама, прича и романа*) имамо и трећу целовечерњу драму. Драма која је пред нама пронађена је захваљу-

јући историчару књижевности из Сарајева Кемала Банаршића, који је, пред сам рат у Босни, послао овај текст у Београд. Како знамо, да су, потом, стигле вести да је Земаљски музеј настрадао у последњем рату, могуће, да је и Ђоровићев оригинал остао заувек у мраку. Но, оставимо да се, ускоро, утврди право стање око ове ствари. Дотада, можемо да кажемо да је опус мостарског драматичара, који је најпознатији по свом *Зулумћару*, обогаћен са још једним значајним делом.

А сада, да подсетимо на оно што је углавном познато: ко је био Светозар Ђоровић? Рођен је 23. маја 1875. у Мостару, у Аустро-угарској монархији, а умро је 17. априла 1919. године. Основну и трговачку школу завршио је у родном граду, па је преузео трговачку радњу свога оца, а наставио је да ради на свом образовању. Био је један од оснивача књижевног часописа *Зора* у Мостару. Почео је да пише веома рано. Већ, 1889. објављивао је родољубиву, и поезију за децу. Прву збирку *Полетарке* објавио је пет година касније. Потом је, како то обично бива, почео да пише прозу, дакако приповетке. Тако је штампао књиге прича *Из Мостара* (1895), *Из Херцеговине* (1896), *Марков гријех* (исте године), *Крвни мир* (1897), *Разорено гнијездо*, *Из моје домовине* (обе 1898) и *Цртице* (1909). Од 1903. до 1919, са прекидом у пет ратних година, објављује шест свезака приповедака и четири збирке новела: *Јарани*, *Дивљан*, *У ћелијама*, и *Брђани*. Познат је и по три романа (*Женидба*, *Дере Карантана*, *Маџија Султанија* и *Стојан Мутикаша*). Поред две шалвие игре (*Поремећен план* и *Издаје стан на кирију*) пише и четири једночинке (*Он*, *Адембег*, *Птице у кавезу* и *Повратак*). Пред смрт штампа *Белешке једног таоца* (1919), а постхумно су му објављене *Белешке једног таоца*. И најзад знамо за два целовечерња Ђоровићева комада: *Ајшу* и *Зулумћара*. Драма *У мраку* настала је 1909. године, у одломцима штампана, а потом изгубљена, а 1991. поново пронађена.

ДУШАН Ч. ЈОВАНОВИЋ

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

БОГЕШТИНА — богатство

БОЈЦИЈА — онај који лако добија бој

БОНА — немоћан

ВАКМАЈСТОР — наредник

ГУТАВ — болестан од гуте (ар.) — болест од које отекну
ноге и руке — гихт

ЕЛА — дедер, дела, хајде

ЖБАН — мањи пљоснати дрвени суд за течност

ЗЕМАН — време

ЗУЛУМЂАР — насилник, тиранин

ИНАД — пркос, наприц, тврдоглавост

КАПАРИСАТИ (СЕ) — нурталисати се, ослободити се

МРЦИЊАК — лешинар, стрвина

НАТРУХА — примеса, нанос

ОБРУЧИТИ — обрукати

ОПРЕГАЧА — део кецеље

ПОГАНОВ — поган човек

ПРАТЉАЧА — пранљача

ШАРГАСТ — шарен

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ТРЕЋЕ КОЛО

Књига 1

Мита Поповић
НАШИ СЕЉАНИ

Књига 2

Жарко Лазаревић
САМРТНА КЛЕТВА

Књига 3

Жарко Лазаревић
УГАШЕНО ОГЊИШТЕ

Књига 4

Жарко Лазаревић
КРОЗ ШИБУ

Књига 5

Тодор Пинтеровић
ЈУРМУСА И ФАТИМА

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-2

ЂОРОВИЋ, Светозар

У мрану : драма у три чина / Светозар Ђоровић ;
[уредник и приређивач Душан Ч. Јовановић]. — Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 1997 (Београд : Србоштампа). — 95 стр. : слика аутора ; 15 см. (Библиотека Драмске баштине ; коло 4, књ. 5)

Тираж 500. — Стр. 93—94; Нано је номад „У мрану“ изашао из таме / Душан Ч. Јовановић. — Речник мање познатих речи: стр. 95.

ИД=52581900

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА
ЧЕТВРТО КОЛО

Књига 1
Атанасије Николић
ДРАГУТИН, КРАЉ СРПСКИ

Књига 2
Јован Суботић
КРСТ И КРУНА

Књига 3
Милош Цветић
БРАЋА

Књига 4
Доброслав Ружић
СТЕВАН ДЕЧАНСКИ

Књига 5
Светозар Ђоровић
У МРАКУ